వేమూరీ దుర్గానాగేశ్వర రావుగారు స్మృతి గ్రన్థావలీ
కావ్య శృఙ్ఖలా

మధ్యమవ్యాయోగః దూతవాక్యం దూతఘటోత్కచం కర్ణభారమ్ ఊరుభఙ్గమ్

మహాకవిశ్రీభాసప్రణీతాని

॥శ్రీః॥

శ్రీగణేశాయనమః।

మహాకవిశ్రీభాసప్రణీతః

మధ్యమవ్యాయోగః।

(తతః ప్రవిశతి సూత్రధారః)

సూత్రధారః—

పాయాత్ స వోఽసురవధూహృదయావసాదః
పాదో హరేః కువలయామలఖఙ్గనీలః।
యః ప్రోద్యతస్త్రిభువనైకమణే రరాజ
వైదూర్యసఙ్క్రమ ఇవామ్బరసాగరస్య॥౧॥

ఏవమార్యమిశ్రాన్ విజ్ఞాపయామి। అయే కిన్ను ఖలు మయి విజ్ఞాపనవ్యగ్రే శబ్ద ఇవ శ్రూయతే। అఙ్గ ! పశ్యామి।

(నేపథ్యే)

భోస్తాత ! కోనుఖల్వేషః।

సూత్రధారః— భవతు, విజ్ఞాతమ్।

భోఃశబ్దోచ్చారణాదస్య బ్రాహ్మణోఽయం న సంశయః।

త్రాస్యతే నిర్విశఙ్కేన (కేన)చిత్ పాపచేతసా॥౨॥

(నేపథ్యే)

భోస్తాత ! కోనుఖల్వేషః।

సూత్రధారః— హన్త దృఢం విజ్ఞాతమ్। ఏష ఖలు పాణ్డవమధ్యమస్యాత్మజో హిడిమ్బారణిసమ్భూతో రాక్షసా(ని?గ్ని) రకృతవైరం బ్రాహ్మణజనం విత్రాసయతి। భోః ! కష్టం కష్టం ఖలు పత్నీసుతపరివృతస్య బ్రాహ్మణస్య వృత్తాన్తః। అత్ర హి,

శ్రాన్తైః సుతైః పరివృతస్తరుణైః సదారో

వృద్ధో ద్విజో నిశిచరానుచరః స ఏషః।

వ్యాఘ్రానుసారచరితో వృషభః సధేనుః

సన్త్రస్తవత్స(క) ఇవాకులతాముపైతి॥3॥

(నిష్క్రాన్తః)

స్థాపనా।

(తతః ప్రవిశతి సుతత్రయకలత్రపరివృతః కేశవదాసః పృష్ఠతో ఘటోత్కచశ్చ)

వృద్ధః— భోః ! కోనుఖల్వేషః,

(త? అ)రుణరవికరప్రకీర్ణకేశో
భ్రుకుటిపుటోజ్జ్వలపిఙ్గలాయతాక్షః।
సతడిదివ ఘనః సకణ్ఠసూత్రో
యుగనిధనే ప్రతిమాకృతిర్వరస్య ॥౪॥

ప్రథమః— భోస్తాత ! కోనుఖల్వేషః।

గ్రహ(ని? యు)గలనిభాక్షః పీనవిస్తీర్ణవక్షాః
కనకకపిశకేశః పీతకౌశేయవాసాః।
తిమిరనివహవర్ణః పాణ్డరోద్వృత్తదంష్ట్రో
నవ ఇవ జలగర్భే లీయమానేన్దులేఖః ॥౫॥

ద్వితీయః— క ఏష భోః !

కలభదశనదంష్ట్రో లాఙ్గలాకారనాసః
కరివరకరబాహుర్నీలజీమూతవర్ణః।
హుతహుతవహదీప్తో యః స్థితో భాతి భీమ-

త్రిపురపురనిహన్తుః శఙ్కరస్యేవ రోషః॥౬॥

తృతీయః— భోస్తాత ! కోనుఖల్వస్మాన్ పీడయతి।

వజ్రపాతోఽచలేన్ద్రాణాం శ్యేనః సర్వపతత్రిణామ్।
మృగేన్ద్రో మృగసఙ్ఘానాం మృత్యుః పురుషవిగ్రహః॥౭॥

బ్రాహ్మణీ— (క) అయ్య! కో ఏసో అహ్మఅం సన్దావేఇ।

ఘటోత్కచః— భో బ్రాహ్మణ ! తిష్ఠ తిష్ఠ।

కిం యాసి మద్భయవినాశితధైర్యసారో
విత్రస్తదారసుతరక్షణహీనశక్తే!।

(క) ఆర్య! క ఏషోఽస్మాన్ సన్తాపయతి।

తార్క్ష్యాగ్రపక్షపవనోద్ధతరోషవహ్ని-
తీవ్రః కలత్రసహితో భుజగో యథార్తః॥౮॥

భో బ్రాహ్మణ ! న గన్తవ్యం న గన్తవ్యమ్।

వృద్ధః— బ్రాహ్మణి ! న భేతవ్యమ్। పుత్రకాః ! న భేతవ్యమ్। సవిమర్శా హ్యస్య వాణీ।

ఘటోత్కచః— భోః ! కష్టమ్।

జానామి సర్వత్ర సదా చ నామ
ద్విజోత్తమాః పూజ్యతమాః పృథివ్యామ్।
అకార్యమేతచ్చ మయా కార్యం
మాతుర్నియోగాదపనీతశఙ్కమ్॥౯॥

వృద్ధః— బ్రాహ్మణి ! కిం న స్మరసి తత్రభవతా జలక్లిన్నేన మునినోక్తమ్— అనపేతరాక్షసమిదం వనమప్రమాదేన గన్తవ్యమితి। తదేవోత్పన్నం భయమ్।

బ్రాహ్మణీ— (క) కిం దాణిం అయ్యో మజ్ఝత్థవణ్ణో విఅ దిస్సది।

వృద్ధః— కిం కరిష్యామి మన్దభాగ్యః।

బ్రాహ్మణీ— (క) ణం విక్కోసామో।

ప్రథమః— భవతి ! కస్య వయం విక్రోశామః।

ఇదం హి శూన్యం తిమిరోత్కరప్రభై-
ర్నగప్రకారైరవరుద్ధదిక్పథమ్।
ఖగైర్మృగైశ్చాపి సమాకులాన్తరం

వనం నివాసాభిమతం మనస్వినామ్॥౧౦॥

వృద్ధః— బ్రాహ్మణి! న భేతవ్యం న భేతవ్యమ్। మనస్విజననివాసయోగ్యమితి శ్రుత్వా విగత ఇవ మే సన్త్రాసః। శఙ్కే నాత్రాతిదూరేణ పాణ్డవాశ్రమేణ భవితవ్యమ్। పాణ్డవాస్తు,

యుద్ధప్రియాశ్చ శరణాగతవత్సలాశ్చ
దీనేషు పక్షపతితాః కృతసాహసాశ్చ।
ఏవంవిధప్రతిభయాకృతిచేష్టితానాం
దణ్డం యథార్హమిహ ధారయితుం సమర్థాః॥౧౧॥

ప్రథమః— భోస్తాత ! న తత్ర పాణ్డవా ఇతి మన్యే।

వృద్ధః— పుత్ర ! కథం త్వం జానీషే।

ప్రథమః— తస్మాదాశ్రమాదాగతేన కేనచిద్ బ్రాహ్మణేన (కథితం)— శతకుమ్భం నామ యజ్ఞమనుభవితుం మహర్షేర్ధౌమ్యస్యాశ్రమం గతా ఇతి।

వృద్ధః— హన్త హతాః స్మః।

ప్రథమః— తాత ! న తు సర్వ ఏవ। ఆశ్రమపరిపాలనార్థమిహ స్థాపితః కిల మధ్యమః।

వృద్ధః— యద్యేవం, సన్నిహితాః సర్వ ఏవ పాణ్డవాః।

ప్రథమః— స చాప్యస్యాం వేలాయాం వ్యాయామపరిచయార్థం వి(ప్ర)కృష్టదేశ ఇతి శ్రూయతే।

వృద్ధః— హన్త నిరాశాః స్మః। భవతు, పుత్ర ! వ్యపశ్రయిష్యే తావదేనమ్।

ప్రథమః— అలమలం పరిశ్రమేణ।

వృద్ధః— పుత్రం (నివేదప్యర్థినీ ?) ఖలు ప్రార్థనా। భవతు, పశ్యామస్తావత్। భోః పురుష ! అస్త్యస్మాకం మోక్షః।

ఘటోత్కచః— మోక్షోఽస్తి సమయతః।

వృద్ధః— కః సమయః।

ఘటోత్కచః— అస్తి మే తత్రభవతీ జననీ। తయాహమాజ్ఞప్తః— పుత్ర ! మమోపవాసనిసర్గార్థమస్మిన్ వనప్రదేశే కశ్చిన్మానుషః పరిమృగ్యానేతవ్య ఇతి। తతో మయాసాదితో భవాన్।

పత్న్యా చారిత్రశాలిన్యా ద్విపుత్రో మోక్షమిచ్ఛసి।
బలాబలం పరిజ్ఞాయ పుత్రమేకం విసర్జయ॥౧౨॥

వృద్ధః— హం భో రాక్షసాపశద !

కిమహం శ్రుతవాన్ వృద్ధః పుత్రం శీలగుణాన్వితమ్।
పురుషాదస్య దత్త్వా హా కథం నిర్వృతిమాప్నుయామ్॥౧౩॥

ఘటోత్కచః—

యద్యర్థితో ద్విజశ్రేష్ఠ ! పుత్రమేకం న ముఞ్చసి।
సకుటుమ్బః క్షణేనైవ వినాశముపాస్యసి॥౧౪॥

వృద్ధః— ఏష ఏవ మే నిశ్చయః।

కృతకృత్యం శరీరం మే పరిణామేన జర్జరమ్।
రాక్షసాగ్నౌ సుతాపేక్షీ హోష్యామి విధిసంస్కృతమ్॥౧౫॥

బ్రాహ్మణీ— అయ్య! మా మా ఏవం। పదిమత్తధమ్మిణీ పదివ్వదత్తి ణామ। గహీదఫళేణ ఏదిణా సరీరేణ అయ్యం కుళం చ రక్ఖిదుం ఇచ్చామి।

ఘటోత్కచః— న ఖలు స్త్రీజనోఽభిమతస్తత్రభవత్యా।

వృద్ధః— అహమనుగమిష్యామి భవన్తమ్।

ఘటోత్కచః— ఆ వృద్ధస్త్వమపసర।

ప్రథమః— భోస్తాత ! బ్రవీమి ఖలు తావత్ కిఞ్చిత్।

వృద్ధః— పుత్ర కథయ।

ప్రథమః—

మమ ప్రాణైర్గురుప్రాణానిచ్చామి పరిరక్షితుమ్।
రక్షణార్థం కులస్యాస్య మోక్తుమర్హతి మాం భవాన్॥౧౬॥

ద్వితీయః— ఆర్య ! మా మైవమ్।

జ్యేష్ఠః శ్రేష్ఠః కులే లోకే పితౄణాం చ సుసమ్ప్రియః।
తతోఽహమేవ యాస్యామి గురువృత్తిమనుస్మర॥౧౭॥

తృతీయః— ఆర్యౌ ! మా మైవమ్।

జ్యేష్ఠో భ్రాతా పితృసమః కథితో బ్రహ్మవాదిభిః।
తతోఽహం కర్తుమస్మ్యర్హో గురూణాం ప్రాణరక్షణమ్॥౧౮॥

ప్రథమః— వత్స ! మా మైవమ్।

ఆపదం హి పితా ప్రాప్తో జ్యేష్ఠపుత్రేణ తార్యతే।
తతోఽహమేవ యాస్యామి గురూణాం ప్రాణరక్షణాత్॥౧౯॥

వృద్ధః— జ్యేష్ఠమిష్టతమం న శక్నోమి పరిత్యక్తుమ్।

బ్రాహ్మణీ— జహ అయ్యో జేట్ఠమిచ్ఛది, తహ అహం పి కణిట్ఠం ఇచ్ఛామి।

ద్వితీయః— పిత్రోరనిష్టః కస్యేదానీం ప్రియః।

ఘటోత్కచః— అహం ప్రీతోఽస్మి, శీఘ్రమాగచ్ఛ।

ద్వితీయః—

ధన్యోఽస్మి యద్ గురుప్రాణాః స్వైః ప్రాణైః పరిరక్షితా।
బన్ధుస్నేహార్ద్ధి మహతః కాలస్నేహస్తు దుర్లభః॥౨౦॥

ఘటోత్కచః— అహో స్వజనవాత్సల్యమస్య బ్రాహ్మణవటోః।

ద్వితీయః— భోస్తాత ! అభివాదయే।

వృద్ధః— ఏహ్యేహి పుత్ర !

వినిమాయ గురుప్రాణాన్ స్వైః ప్రాణైర్గురువత్సల !।
అకృతాత్మదురావాపం బ్రహ్మలోకమవాప్నుహి॥౨౧॥

ద్వితీయః— అనుగృహీతోఽస్మి। అమ్బ ! అభివాదయే।

బ్రాహ్మణీ— జాద ! చిరం జీవ।

ద్వితీయః— అనుగృహీతోఽస్మి। ఆర్య ! అభివాదయే।

ప్రథమః— ఏహ్యేహి వత్స !

పరిష్వజస్వ గాఢం మాం పరిష్వక్తః శుభైర్గుణైః।
కీర్త్యా తవ పరిష్వక్తా భవిష్యతి వసున్ధరా॥౨౨॥

ద్వితీయః— అనుగృహీతోఽస్మి।

తృతీయః— ఆర్య ! అభవదియే।

ద్వితీయః— స్వస్తి।

తృతీయః— అనుగృహీతోఽస్మి।

ద్వితీయః— భోః పురుష ! బ్రవీమి కిఞ్చిత్।

ఘటోత్కచః— బ్రూహి బ్రూహి శీఘ్రమ్।

ద్వితీయః— ఏతస్మిన్ వనాన్తరే జలాశయ ఇవ దృశ్యతే। తత్ర మే ప్రకల్పితపరలోకస్య పిపాసాప్రతీకారం కరిష్యామి।

ఘటోత్కచః— దృఢవ్యవసాయిన్ ! గమ్యతామ్। అతిక్రామతి మాతురాహారకాలః। శీఘ్రమాగచ్ఛ।

ద్వితీయః— భోస్తాత ! ఏష గచ్ఛామి। (నిష్క్రాన్తః)

వృద్ధః— హా హా పరిముషితాః స్మో భోః ! పరిముషితాః స్మః।

యస్త్రిభృఙ్గో మమ త్వాసీన్మనోజ్ఞో వంశపర్వతః।
స మధ్యశృఙ్గభఙ్గేన మనస్తపతి మే భృశమ్॥౨౩॥

హా పుత్ర ! । కథం గత ఏవ ।

తరుణ ! తరుణతానురూపకాన్తే !
నియమపరాధ్యయనప్రసక్తబుద్ధే ! ।
కథమిహ గజరాజదన్త(మీభ)గ్న-
స్తరురివ యాస్యసి పుష్పితో వినాశమ్ ॥౨౪॥

ఘటోత్కచః— చిరాయతే ఖలు బ్రాహ్మణవటుః । అతిక్రామతిమాతురాహారకాలః । కిన్ను ఖలు కరిష్యే । భవతు దృష్టమ్ । భో బ్రాహ్మణ ! ఆహూయతాం తవ పుత్రః ।

వృద్ధః— అతిరాక్షసం ఖలు తే వచనమ్ ।

ఘటోత్కచః— కథం రుష్యతి, మర్షయతు మర్షయతు భవాన్ । అయం మే ప్రకృతిదోషః । అథ కిన్నామా తవ పుత్రః ।

వృద్ధః— ఏతదపి న శక్యం శ్రోతుమ్ ।

ఘటోత్కచః— యుక్తం భోః ! । బ్రాహ్మణకుమార ! కిన్నామా తే భ్రాతా ।

ప్రథమః— తపస్వీ మధ్యమః ।

ఘటోత్కచః— మధ్యమ ఇతి సదృశమస్య । అహమేవ యాస్యామి । భో భో మధ్యమ ! మధ్యమ ! శీఘ్రమాగచ్ఛ ।

(తతః ప్రవిశతి భీమసేనః)

భీమసేనః— భోః ! కస్యాయం స్వరః।

ఖగశతవిరుతే విరౌతి తారం
ద్రుమగహనే దృఢసఙ్కటే వనేఽస్మిన్।
జనయతి చ మనోజ్వరం స్వరోఽయం
బహుసదృశో హి ధనఞ్జయ(స్వర)స్య॥౨౫ ॥

ఘటోత్కచః— చిరాయతే ఖలు బ్రాహ్మణవటుః। అతిక్రామతి మాతురాహారకాలః। కిన్ను ఖలు కరిష్యే। భవతు దృష్టమ్। ఉచ్చైః శబ్దాపయామి। భో మధ్యమ ! శీఘ్రమాగచ్ఛ।

భీమసేనః— భోః ! కోనుఖల్వేతస్మిన్ వనాన్తరే మమ వ్యాయామవిఘ్నముత్పాద్య మధ్యమ ! మధ్యమ ! ఇతి మాం శబ్దాపయతి। భవతు, పశ్యామస్తావత్। (పరిక్రమ్యావలోక్య) అహో దర్శనీయోఽయం పురుషః। అయం హి,

సింహాస్యః సింహదంష్ట్రో మధునిభనయనః స్నిగ్ధగమ్భీరకణ్ఠో
బభ్రుభ్రూః శ్యేననాసో ద్విరదపతిహనుదీర్ఘవిశ్లిష్టకేశః।
వ్యూఢోరా వజ్రమధ్యో గజవృషభగతిర్లమ్బపీనాంసబాహుః
సువ్యక్తం రాక్షసీజో విపులబలయుతో లోకవీరస్య పుత్రః॥౨౬॥

ఘటోత్కచః— చిరాయతే ఖలు బ్రాహ్మణవటుః। అతిక్రామతి మాతురాహారకాలః। కిమిదానీం కరిష్యే। భవతు, ఉచ్చైరాహ్వానం కరిష్యే। భో భో మధ్యమ ! శీఘ్రమాగచ్ఛ।

భీమసేనః— భోః ప్రాప్తోఽస్మి।

ఘటోత్కచః— న ఖల్వయం బ్రాహ్మణవటుః। అహో దర్శనీయోఽయం పురుషః। య ఏషః,

సింహాకృతిః కనకతాలసమానబాహు-
ర్మధ్యే తనుర్గరుడపక్షవిలిప్తపక్షః।
విష్ణుర్భవేద్ వికసితామ్బుజపత్రనేత్రో
నేత్రే మమాహరతి బన్ధురివాగతోఽయమ్॥౨౭॥

భో మధ్యమ! త్వాం ఖల్వహం శబ్దాపయామి।

భీమసేనః— అతః ఖల్వహం ప్రాప్తః।

ఘటోత్కచః— కిం భవానపి మధ్యమః।

భీమసేనః— న తావదపరః।

మధ్యమోఽహమవధ్యానాముత్సిక్తానాం చ మధ్యమః।
మధ్యమోఽహం క్షితేర్భద్ర! భ్రాతౄణామపి మధ్యమః॥౨౮॥

ఘటోత్కచః— భవితవ్యమ్।

భీమసేనః— అపిచ,

మధ్యమః పఞ్చభూతానాం పార్థివానాం చ మధ్యమః।
భవే చ మధ్యమో లోకే సర్వకార్యేషు మధ్యమః॥౨౯॥

వృద్ధః—

మధ్యమస్త్వితి సమ్ప్రోక్తే నూనం పాణ్డవమధ్యమః।
అస్మాన్ మోక్తుమిహాయాతో దర్పాన్మృత్యోరివోత్థితః॥౩౦॥

(ప్రవిశ్య)

మధ్యమః—

అస్యామాచమ్య పద్మిన్యాం పరలోకేషు దుర్లభమ్।
ఆత్మనైవాత్మనో దత్తం పద్మపత్రోజ్జ్వలం జలమ్॥౩౧॥

(ఉపగమ్య) భోః పురుష ! ప్రాప్తోఽస్మి।

ఘటోత్కచః— ప్రాప్తవానిదానీం ఖల్వసి। మధ్యమ ! మధ్యమ ! ఇత ఇతః।

వృద్ధః—(భీమముపగమ్య) భో మధ్యమ ! పరిత్రాయస్వ బ్రాహ్మణకులమ్।

భీమసేనః— న భేతవ్యం న భేతవ్యమ్। మధ్యమోఽహమభివాదయే।

వృద్ధః— వాయురివ దీర్ఘాయుర్భవ।

భీమసేనః— అనుగృహీతోఽస్మి। కుతో భయమార్యస్య।

వృద్ధః— శ్రూయతామ్। అహం ఖలు కురురాజేన యుధిష్ఠిరేణాధిష్ఠితపూర్వే కురుజాఙ్గలే యూపగ్రామవాస్తవ్యో మాఠరసగోత్రశ్చ కల్పశాఖాధ్వర్యుః కేశవదాసో నామ బ్రాహ్మణః। తస్య మమోత్తరస్యాం దిశ్యుద్యామకగ్రామవాసీ మాతులః కౌశికసగోత్రో యజ్ఞబన్ధుర్నామాస్తి। తస్య పుత్రోపనయనానుభవనార్థం సకలత్రోఽస్మి ప్రస్థితః।

భీమసేనః— అరిష్టోఽస్తు పన్థాః। తతస్తతః।

వృద్ధః— తతో మామేష హి,

సజలజలదగాత్రః పద్మపత్రాయతాక్షో
మృగపతిగతిలీలో రాక్షసః ప్రోగ్రదంష్ట్రః।
జగతి విగతశఙ్కస్త్వద్విధానాం సమక్షం
ససుతపరిజనం భో ! హన్తుకామోఽభ్యుపైతి ॥3౨॥

భీమసేనః— ఏవమ్, అనేన బ్రాహ్మణజనస్య మార్గవిఘ్నః కృతః। భవతు, నిగ్రహీష్యామి తావదేనమ్। భోః పురుష ! తిష్ఠ తిష్ఠ।

ఘటోత్కచః— ఏష స్థితోఽస్మి।

భీమసేనః— కిమర్థం బ్రాహ్మణం ప(ర?రా)స్యసి।

పుత్రనక్షత్రకీర్ణస్య పత్నీకాన్తప్రభస్య చ।
వృద్ధస్య విప్రచన్ద్రస్య భవాన్ రాహురివాగతః॥33॥

ఘటోత్కచః— అథకిమ్। రాహురేవ।

భీమసేనః— ఆః,

నివృత్తవ్యవహారోఽయం సదారస్తనయైః సహ।
సర్వాపరాధేఽవధ్యత్వాన్ముచ్యతాం ద్విజసత్తమః॥౩౪॥

ఘటోత్కచః— న ముచ్యతే।

భీమసేనః— (ఆత్మగతమ్) భోః ! కస్య పుత్రేణానేన భవితవ్యమ్।

భ్రాతౄణాం మమ సర్వేషాం కోఽయం భో ! గుణతస్కరః।
దృష్ట్వైతద్ బాలశౌణ్డీర్యం సౌభద్రస్య స్మరామ్యహమ్॥౩౫॥

(ప్రకాశమ్) భోః పురుష ! ముచ్యతామ్।

ఘటోత్కచః— న ముచ్యతే।

ముచ్యతామితి విస్రబ్ధం బ్రవీతి యది మే పితా।
న ముచ్యతే తథా హ్యేష గృహీతో మాతురాజ్ఞయా॥౩౬॥

భీమసేనః— (ఆత్మగతమ్) కథం మాతురాజ్ఞేతి। అహో గురుశుశ్రూషుః ఖల్వయం తపస్వీ।

మాతా కిల మనుష్యాణాం దైవతానాం చ దైవతమ్।
మాతురాజ్ఞాం పురస్కృత్య వయమేతాం దశాం గతాః॥౩౭॥

(ప్రకాశమ్) భోః పురుష ! ప్రష్టవ్యం ఖలు తావదస్తి।

ఘటోత్కచః— బ్రూహి బ్రూహి శీఘ్రమ్।

భీమసేనః— కా నామ భవతో మాతా।

ఘటోత్కచః— హిడిమ్బా నామ రాక్షసీ।

కౌరవ్యకులదీపేన పాణ్డవేన మహాత్మనా।
సనాథా యా మహాభాగా పూర్ణేన ద్యౌరివాత్మనా॥౩౮॥

భీమసేనః— (ఆత్మగతమ్) ఏవం, హిడిమ్బాయాః పుత్రోఽయమ్। సదృశో హ్యస్య గర్వః।

రూపం సత్త్వం బలం చైవ పితృభిః సదృశం బహు।
ప్రజాసు వతికారుణ్యం మనశ్చైవాస్య కీదృశమ్॥౩౯॥

(ప్రకాశమ్) భోః పురుష ! ముచ్యతామ్।

ఘటోత్కచః— న ముచ్యతే।

భీమసేనః— భో బ్రాహ్మణ ! గృహ్యతాం తవ పుత్రః। వయమేనమనుగమిష్యామః।

ద్వితీయః— మా మా భవానేవమ్।

త్యక్తాః ప్రాగేవ మే ప్రాణా గురుప్రాణేష్వపేక్షయా।
యువా రూపగుణోపేతో భవాంస్తిష్ఠతు భూతలే॥౪౦॥

భీమసేనః— ఆర్య! మా మైవమ్। క్షత్రియకులోత్పన్నోఽహమ్। పూజ్యతమః ఖలు బ్రాహ్మణః। తస్మాన్మచ్ఛరీరేణ బ్రాహ్మణశరీరం వినిమాతుమిచ్ఛామి।

ఘటోత్కచః— ఏవం, క్షత్రియోఽయమ్। తేన గర్వః। భవతు, ఇమమేవ హత్వా నేష్యామి। అథ కేనాయం వారితః।

భీమసేనః— మయా।

ఘటోత్కచః— కిం త్వయా।

భీమసేనః— అథకిమ్।

ఘటోత్కచః— తేన హి భవానేవాగచ్ఛతు।

భీమసేనః— ఏవమ్ అతివీర్యబలం నానుగచ్ఛామి। యది తే శక్తిరస్తి, బలాత్కారేణ మాం నయ।

ఘటోత్కచః— కిం మాం ప్రత్యభిజానీతే భవాన్।

భీమసేనః— మత్పుత్ర ఇతి జానే।

ఘటోత్కచః— కథం కథం తవ పుత్రోఽహమ్।

భీమసేనః— కథం రుష్యతి, మర్షయతు మర్షయతు భవాన్। సర్వాః ప్రజాః క్షత్రియాణాం పుత్రశబ్దేనాభిధీయన్తే। అత ఏవ మయాభిహితమ్।

ఘటోత్కచః— భీతానామాయుధం గృహీతమ్।

భీమసేనః—

శపామి సత్యేన భయం న జానే
జ్ఞాతుం తదిచ్ఛామి భవత్సమీపే।
కింరూపమేతద్ వద భద్ర! (తస్య)
గుణాగుణజ్ఞః సదృశం ప్రపత్స్యే॥౪౧॥

ఘటోత్కచః— ఏష తే భయముపదిశామి, గృహ్యతామాయుధమ్।

భీమసేనః— ఆయుధమితి। గృహీతమేతత్।

ఘటోత్కచః— కథమివ।

భీమసేనః—

కాఞ్చనస్తమ్భసదృశో రిపూణాం నిగ్రహే రతః।
అయం తు దక్షిణో బాహురాయుధం సదృశం మమ॥౪౨॥

ఘటోత్కచః— ఇదముపపన్నం పితుర్మే భీమసేనస్య।

భీమసేనః— అథ కోఽయం భీమో నామ।

విశ్వకర్తా శివః కృష్ణః శక్రః శక్తిధరో యమః।
ఏతేషు కథ్యతాం భద్ర ! కేన తే సదృశః పితా॥౪౩॥

ఘటోత్కచః— సర్వైః।

భీమసేనః— ధిగనృతమేతత్।

ఘటోత్కచః— కథం కథమ్। అనృతమిత్యాహ। క్షిపసి మే గురుమ్। భవతు, ఇమం స్థూలం వృక్షముత్పాట్య ప్రహరామి। కథమనేనాపి న శక్యతే హన్తుమ్। కిన్ను ఖలు కరిష్యే। భవతు, దృష్టమ్। ఏతద్ గిరికూటముత్పాట్య ప్రహరామి।

శైలకూటం మయా క్షిప్తం ప్రాణానాదాయ యాస్యతి।

భీమసేనః—

రుష్టోఽపి కుఞ్జరో వన్యో న వ్యాఘ్రం ధర్షయేద్ వనే॥౪౪॥

ఘటోత్కచః— కథమనేనాపి న శక్యతే హన్తుమ్। కిన్ను ఖలు కరిష్యే। భవతు, దృష్టమ్।

నన్వహం భీమసేనస్య పుత్రః పౌత్రో నభస్వతః
తిష్ఠేదానీం సుసన్నద్ధో నియుద్ధే నాస్తి మత్సమః॥౪౫॥

(ఇత్యుభౌ నియుద్ధం కురుతః)

ఘటోత్కచః—(భీమసేన బద్ధ్వా)

వ్రజసి కథమిహ త్వం వీర్యముల్లఙ్ఘ్య బాహ్వో-
ర్గజ ఇవ దృఢపాశైః పీడితో మద్భుజాభ్యామ్।

భీమసేనః— (ఆత్మగతమ్) కథం గృహీతోఽస్మ్యనేన। భోః సుయోధన! వర్ధతే ఖలు శత్రుపక్షః। కృతరక్షో భవ। (ప్రకాశమ్) భోః పురుష ! అవహితో భవ।

ఘటోత్కచః— అవహితోఽస్మి।

భీమసేనః— (నియుద్ధబన్ధమబధ్నాయ)

వ్యపనయ బలదర్పం దృష్టసారోఽసి వీర !
న హి మమ పరిఖేదో విద్యతే బాహుయుద్ధే॥౪౬॥

ఘటోత్కచః— కథమనేనాపి న శక్యతే హన్తుమ్। కిన్ను ఖలు కరిష్యే। భవతు దృష్టమ్। అస్తి మాతృప్రసాదలబ్ధో మాయాపాశః। తేన బద్ధ్వైనం నేష్యామి। కుతః ఖల్వాపః। భో గిరే ! ఆపస్తావత్। హన్త స్రవతి। (ఆచమ్య మన్త్రం జపతి) భోః పురుష !

మాయాపాశేన బద్ధస్త్వం వివశో న గమిష్యసి।
రాజసే రజ్జుభిర్బద్ధః శక్రధ్వజ ఇవోత్సవే॥౪౭॥

(ఇతి మాయయా బధ్నాతి)

భీమసేనః— కథం మాయాపాశేన బద్ధోఽస్మి। కిమిదానీం కరిష్యే। అస్తి మహేశ్వరప్రసాదలబ్ధో మాయాపాశమోక్షో మన్త్రః। తం జపామి। కుతః ఖల్వాపః। భవతు, భో బ్రాహ్మణకుమార ! ఆనయ కమణ్డలుగతా అపః।

వృద్ధః— ఇమా ఆపః।

(భీమసేన ఆచమ్య మన్త్రం జప్త్వా మాయాం మోచయతి)

ఘటోత్కచః— అయే పతితః పాశః। కిమిదానీం కరిష్యే। భవతు, భోః పురుష ! పూర్వసమయం స్మర।

భీమసేనః— సమయ ఇతి। ఏష స్మరామి। గచ్ఛాగ్రతః।

(ఉభౌ పరిక్రామతః)

వృద్ధః— పుత్రకాః ! కిం కుర్మః। అయం గచ్ఛతి వృకోదరః।

ఆక్రమ్య రాక్షసమిమం జ్వలదుగ్రరూప-
ముగ్రేణ బాహుబలవీర్యగుణేన యుక్తమ్।
ఏష ప్రయాతి శనకైరవధూయ శీఘ్ర-
మాసారవర్షమివ గోవృషభః సలీలః॥౪౮॥

ఘటోత్కచః— ఇహ తిష్ఠ। త్వదాగమనమమ్బాయై నివేదయామి।

భీమసేనః— బాఢమ్। గచ్ఛ।

ఘటోత్కచః— (ఉపసృత్య) అమ్బ! అభివాదయే ఘటోత్కచో ఽహమ్। చిరాభిలషితో భవత్యా ఆహారార్థమానీతో మానుషః।

(ప్రవిశ్య)

హిడిమ్బా— జాద! చిరం జీవ। కీదిసో మాణుసో ఆణీదో।

ఘటోత్కచః— భవతి ! వాఙ్మాత్రేణ మానుషో, న వీర్యేణ।

హిడిమ్బా— కిం బహ్మణో।

ఘటోత్కచః— న బ్రాహ్మణః।

హిడిమ్బా— ఆదు థేరో।

ఘటోత్కచః— న వృద్ధః।

హిడిమ్బా— కిం వాళో।

ఘటోత్కచః— న బాలః।

హిడిమ్బా— జఇ ఏవ్వం, పేక్ఖామి దావ ణం।

(ఉభౌ పరిక్రామతః)

హిడిమ్బా— కిం ఏసో మాణుసో ఆణీదో।

ఘటోత్కచః— భవతి ! కోఽయమ్।

హిడిమ్బా— ఉమ్మత్తఅ ! దవ్వదం ఖు అఅం।

ఘటోత్కచః— ఆః కస్య దైవతమ్।

హిడిమ్బా— తబ అ మమ అ।

ఘటోత్కచః— కః ప్రత్యయః।

హిడిమ్బా— ఏసో పచ్చఓ। జేదు అయ్యఉత్తో।

భీమసేనః— (విలోక్య) కా పునరియమ్। అయే దేవీ హిడిమ్బా।

అస్మాకం భ్రష్టరాజ్యానాం భ్రమతాం గహనే వనే।
జాతకారుణ్యయా దేవి ! సన్తాపో నాశితస్త్వయా॥౪౯॥

హిడిమ్బే ! కిమిదమ్।

హిడిమ్బా— (కర్ణే) ఈదిసం విఅ।

భీమసేనః— జాత్యా రాక్షసీ, న సముదాచారేణ।

హిడిమ్బా— ఉమ్మత్తఅ ! అభివాదేహి పిదరం।

ఘటోత్కచః— భోస్తాత ! అహం స ధార్తరాష్ట్రవనదవాగ్నిర్ఘటోత్కచోఽభివాదయే। పుత్రచాపలం క్షన్తుమర్హసి।

భీమసేనః— ఏహ్యేహి పుత్ర! వ్యతిక్రమకృతం కాన్తమేవ। (ఇతి పరిష్వజ్య) ధార్తరాష్ట్రవనదవాగ్నిపుత్రాపేక్షీణి పితృహృదయాని। పుత్ర ! అతిబలపరాక్రమో భవ।

ఘటోత్కచః— అనుగృహీతోఽస్మి।

వృద్ధః— ఏవం, భీమసేనపుత్రోఽయం ఘటోత్కచః।

భీమసేనః— పుత్ర ! అభివాదయాత్రభవన్తం కేశవదాసమ్।

ఘటోత్కచః— భగవన్ ! అభివాదయే।

వృద్ధః— పితృసదృశగుణకీర్తిర్భవ।

ఘటోత్కచః— అనుగృహీతోఽస్మి।

వృద్ధః— భో వృకోదర ! రక్షితమస్మత్కులం, స్వకులముద్ధృతం చ। గచ్ఛామస్తావత్।

భీమసేనః—

అనుగ్రహాత్ తు భవతః సర్వమాసీదిదం శుభమ్।
ఆశ్రమోఽదూరతోఽస్మాకం తత్ర విశ్రమ్య గమ్యతామ్॥౫౦॥

వృద్ధః— కృతమాతిథ్యమనేన జీవితప్రదానేన। తస్మాద్గచ్ఛామస్తావత్।

భీమసేనః— గచ్ఛతు భవాన్ సకుటుమ్బః పునర్దర్శనాయ।

వృద్ధః— బాఢమ్। ప్రథమః కల్పః।

(నిష్క్రాన్తః సకలత్రపుత్రః కేశవదాసః)

భీమసేనః— హిడిమ్బే ! ఇతస్తావత్। వత్స ! ఘటోత్కచ ! ఇతస్తావత్। తత్రభవన్తం కేశవదాసమాశ్రమపదద్వారమాత్రమపి సమ్భావయిష్యామః।

యథా నదీనాం ప్రభవః సముద్రో
యథాహుతీనాం ప్రభవో హుతాశః।
యథేన్ద్రియాణాం ప్రభవం మనోఽపి
తథా ప్రభుర్నో భగవానుపేన్ద్రః॥౫౧ ॥

(నిష్క్రాన్తాః సర్వే)

మధ్యమవ్యాయోగోఽవసితః ॥

శుభం భూయాత్।

॥ శ్రీః ॥

॥ శ్రీః ॥

శ్రీగణేశాయ నమః।

మహాకవిశ్రీభాసప్రణీతం

దూతవాక్యమ్।

(నాన్ద్యన్తే తతః ప్రవిశతి సూత్రధారః)

సూత్రధారః—

పాదః పాయాదుపేన్ద్రస్య సర్వలోకోత్సవః స వః।
వ్యావిద్ధో నముచిర్యేన తనుతామ్రనఖేన ఖే॥౧॥

ఏవమార్యమిశ్రాన్ విజ్ఞాపయామి। అయే కిన్ను ఖలు మయి విజ్ఞాపనవ్యగ్రే శబ్ద ఇవ శ్రూయతే। అఙ్గ! పశ్యామి।

(నేపథ్యే)

భో భోః ప్రతిహారాధికృతాః ! మహారాజో దుర్యోధనః సమాజ్ఞాపయతి।

సూత్రధారః— భవతు, విజ్ఞాతమ్।

ఉత్పన్నే ధార్తరాష్ట్రాణాం విరోధే పాణ్డవైః సహ।
మన్త్రశాలాం రచయతి భృత్యో దుర్యోధనాజ్ఞయా॥౨॥

(నిష్క్రాన్తః)

స్థాపనా।

(తతః ప్రవిశతి కాఞ్చుకీయః)

కాఞ్చుకీయః— భో భోః ప్రతిహారాధికృతాః ! మహారాజో దుర్యోధనః సమాజ్ఞాపయతి— అద్య సర్వపార్థివైః సహ మన్త్రయితుమిచ్ఛామి। తదాహూయన్తాం సర్వే రాజాన ఇతి। (పరిక్రమ్యావలోక్య) అయే అయం మహారాజో దుర్యోధన ఇత ఏవాభివర్తతే। య ఏషః,

శ్యామో యువా సితదుకూలకృతోత్తరీయః
సచ్ఛత్రచామరవరో రచితాఙ్గరాగః।
శ్రీమాన్ విభూషణమణిద్యుతిరఞ్జితాఙ్గో
నక్షత్రమధ్య ఇవ పర్వగతః శశాఙ్కః॥౩॥

(తతః ప్రవిశతి యథానిర్దిష్టో దుర్యోధనః)

దుర్యోధనః—

ఉద్ధూతరోషమివ మే హృదయం సహర్షం
ప్రాప్తం రణోత్సవమిమం సహసా విచిన్త్య।
ఇచ్ఛామి పాణ్డవబలే బరవారణానా-
ముత్కృత్తదన్తముసలాని ముఖాని కర్తుమ్॥౪॥

కాఞ్చుకీయః— జయతు మహారాజః। మహారాజశాసనాత్ సమానీతం సర్వరాజమణ్డలమ్।

దుర్యోధనః— సమ్యక్ కృతమ్। ప్రవిశ త్వమవరోధనమ్।

కాఞ్చుకీయః— యదాజ్ఞాపయతి మహారాజః। (నిష్క్రాన్తః)

దుర్యోధనః—ఆర్యౌ ! వైకర్ణవర్షదేవౌ ! ఉచ్యతామ్— అస్తి మమైకాదశాక్షౌహిణీబలసముదయః। అస్య కః సేనాపతిర్భవితుమర్హతి।

కిం కిమాహతుర్భవన్తౌ— మహాన్ ఖల్వయమర్థః। మన్త్రయిత్వా వక్తవ్యమితి।

సదృశమేతత్। తదాగమ్యతాం మన్త్రశాలామేవ ప్రవిశామః। ఆచార్య ! అభివాదయే। ప్రవిశతు భవాన్ మన్త్రశాలామ్। పితామహ ! అభివాదయే। ప్రవిశతు భవాన్ మన్త్రశాలామ్। మాతుల ! అభివాదయే। ప్రవిశతు భవాన్ మన్త్రశాలామ్। ఆర్యౌ ! వైకర్ణవర్షదేవౌ ! ప్రవిశతాం భవన్తౌ। భో భోః సర్వక్షత్రియాః ! స్వైరం ప్రవిశన్తు భవన్తః। వయస్య ! కర్ణ ! ప్రవిశామస్తావత్।

(ప్రవిశ్య)

ఆచార్య ! ఏతత్ కూర్మాసనమ్, ఆస్యతామ్। పితామహ ! ఏతత్ సింహాసనమ్, ఆస్యతామ్। మాతుల ! ఏతచ్చర్మాసనమ్, ఆస్యతామ్। ఆర్యౌ ! వైకర్ణవర్షదేవౌ ! ఆసాతాం భవన్తౌ। భో భోః సర్వక్షత్రియాః ! స్వైరమాసతాం భవన్తః।

కిమితి కిమితి మహారాజో నాస్త ఇతి। అహో సేవాధర్మః। నన్వయమహమాసే। వయస్య ! కర్ణ ! త్వమప్యాస్స్వ (ఉపవిశ్య) ఆర్యౌ ! వైకర్ణవర్షదేవౌ ! ఉచ్యతామ్— అస్తి మమైకాదశాక్షౌహిణీబలసముదయః। అస్య కః సేనాపతిర్భవితుమర్హతీతి।

కిమాహతుర్భవన్తౌ— అత్రభవాన్ గాన్ధారరాజో వక్ష్యతీతి। భవతు, మాతులేనాభిధీయతామ్।

కిమాహ మాతులః— అత్రభవతి గాఙ్గేయే స్థితే కోఽన్యః సేనాపతిర్భవితుమర్హతీతి।

సమ్యగాహ మాతులః। భవతు భవతు। పితామహ ఏవ భవతు। వయమప్యేతదభిలషామః।

సేనానినాదపటహస్వనశఙ్ఖనాదై-
శ్చణ్డానిలాహతమహోదధినాదకల్పైః।
గాఙ్గేయమూర్ధ్ని పతితైరభిషేకతోయైః
సార్ధం పతన్తు హృదయాని నరాధిపానామ్॥౫॥

(ప్రవిశ్య)

కాఞ్చుకీయః— జయతు మహారాజః। ఏష ఖలు పాణ్డవస్కన్ధావారాద్ దౌత్యేనాగతః పురుషోత్తమో నారాయణః।

దుర్యోధనః— మా తావద్ భో బాదరాయణ !। కిం కిం కంసభృత్యో దామోదరస్తవ పురుషోత్తమః। స గోపాలకస్తవ పురుషోత్తమః। బార్హద్రథాపహృతవిషయకీర్తి‌భోగస్తవ పురుషోత్తమః। అహో పార్థివాసన్నమాశ్రితస్య భృత్యజనస్య సముదాచారః। సగర్వం ఖల్వస్య వచనమ్। ఆ అపధ్వంస !।

కాఞ్చుకీయః— ప్రసీదతు మహారాజః। సంభ్రమేణ సముదాచారో విస్మృతః। (పాదయోః పతతి)

దుర్యోధనః— సంభ్రమ ఇతి। ఆ మనుష్యాణామస్త్యేవ సంభ్రమః। ఉత్తిష్ఠోత్తిష్ఠ।

కాఞ్చుకీయః—అనుగృహీతోఽస్మి।

దుర్యోధనః— ఇదానీం ప్రసన్నోఽస్మి। క ఏష దూతః ప్రాప్తః।

కాఞ్చుకీయః—దూతః ప్రాప్తః కేశవః।

దుర్యోధనః— కేశవ ఇతి। ఏవమేష్టవ్యమ్। అయమేవ సముదాచారః। భో భో రాజానః ! దౌత్యేనాగతస్య కేశవస్య కిం యుక్తమ్। కిమాహుర్భవన్తః— అర్ఘ్యప్రదానేన పూజయితవ్యః కేశవ ఇతి। న మే రోచతే। గ్రహణమస్యాత్ర హితం పశ్యామి।

గ్రహణముపగతే తు వాసుభద్రే

హృతనయనా ఇవ పాణ్డవా భవేయుః।

గతిమతిరహితేషు పాణ్డవేషు

క్షితిరఖిలాపి భవేన్మమాసపత్నా ॥౬॥

అపిచ యోఽత్ర కేశవస్య ప్రత్యుత్థాస్యతి, స మయా ద్వాదశసువర్ణభారేణ దణ్డ్యః। తద్ప్రమత్తా భవన్తు భవన్తః। కోనుఖలు మమాప్రత్యుత్థా(ప ?)నస్యోపాయః। హన్త దృష్ట ఉపాయః। బాదరాయణ ! ఆనీయతాం స చిత్రపటో నను, యత్ర ద్రౌపదీకేశామ్బరావకర్షణమాలిఖితమ్। (అపవార్య) తస్మిన్ దృష్టివిన్యాసం కుర్వన్ నోత్థాస్యామి కేశవస్య।

కాఞ్చుకీయః— యదాజ్ఞాపయతి మహారాజః। (నిష్క్రమ్య ప్రవిశ్య) జయతు మహారాజః। అయం స చిత్రపటః।

దుర్యోధనః— మమాగ్రతః ప్రసారయ।

కాఞ్చుకీయః— యదాజ్ఞాపయతి మహారాజః। (ప్రసారయతి)

దుర్యోధనః— అహో దర్శనీయోఽయం చిత్రపటః। ఏష దుఃశాసనో ద్రౌపదీం కేశహస్తే గృహీతవాన్। ఏషా ఖలు ద్రౌపదీ,

దుఃశాసనపరామృష్టా సమ్భ్రమోత్ఫుల్లలోచనా।
రాహువక్రాన్తరగతా చన్ద్రలేఖేవ శోభతే॥౭॥

ఏష దురాత్మా భీమః సర్వరాజసమక్షమవమానితాం ద్రౌపదీం దృష్ట్వా ప్రవృద్ధామర్షః సభాస్తమ్భం తులయతి। ఏష యుధిష్ఠిరః,

సత్యధర్మఘృణాయుక్తో ద్యూతవిభ్రష్టచేతనః।
కరోత్యపాఙ్గవిక్షేపైః శాన్తామర్షం వృకోదరమ్॥౮॥

ఏష ఇదానీమర్జునః,

రోషాకులాక్షః స్ఫురితాధరోష్ఠ-
స్తృణాయ మత్వా రిపుమణ్డలం తత్।
ఉత్పాదయిష్యన్నివ సర్వరాజ్ఞః
శనైః సమాకర్షతి గాణ్డివజ్యామ్॥౯॥

ఏష యుధిష్ఠిరోఽర్జునం నివారయతి। ఏతౌ నకులసహదేవౌ,

కృతపరికరబన్ధౌ చర్మనిస్త్రింశహస్తౌ
పరుషితముఖరాగౌ స్పష్టదష్టాధరోష్ఠౌ।
విగతమరణశఙ్కౌ సత్వరం భ్రాతరం మే
హరిమివ మృగపోతౌ తేజసాభిప్రయాతౌ॥౧౦॥

ఏష యుధిష్ఠిరః కుమారావుపేత్య నివారయతి—

నీచోఽహమేవ విపరీతమతిః కథం వా
రోషం పరిత్యజతమద్య నయానయజ్ఞౌ।
ద్యూతాధికారమవమానమమృష్యమాణాః
సత్త్వాధికేషు వచనీయపరాక్రమాః స్యుః॥౧౧॥

ఇతి। ఏష గాన్ధారరాజః,

అక్షాన్ క్షిపన్ సకితవం ప్రహసన్ సగర్వం
సఙ్కోచయన్నివ ముదం ద్విషతాం స్వకీర్త్యా।
స్వైరాసనో ద్రుపదరాజసుతాం రుదన్తీ
కాక్షేణ పశ్యతి లిఖత్య(భిఖాం ?) నయజ్ఞః॥౧౨॥

ఏతావాచార్యపితామహౌ తాం దృష్ట్వా లజ్జాయమానౌ పటాన్తాన్తర్హితముఖౌ స్థితౌ। అహో అస్య వర్ణాఢ్యతా। అహో భావోపపన్నతా। అహో యుక్తలేఖతా। సువ్యక్తమాలిఖితోఽయం చిత్రపటః। ప్రీతోఽస్మి। కోఽత్ర।

కాఞ్చుకీయః— జయతు మహారాజః।

దుర్యోధనః— బాదరాయణ ! ఆనీయతాం స విహగవాహనమాత్రవిస్మితో దూతః।

కాఞ్చుకీయః— యదాజ్ఞాపయతి మహారాజః। (నిష్క్రాన్తః)

దుర్యోధనః— వయస్య ! కర్ణ !

ప్రాప్తః కిలాద్య వచనాదిహ పాణ్డవానాం
దౌత్యేన భృత్య ఇవ కృష్ణమతిః స కృష్ణః।
శ్రోతుం సఖే ! త్వమపి సజ్జయ కర్ణ ! కర్ణౌ
నారీమృదూని వచనాని యుధిష్ఠిరస్య॥౧౩॥

(తతః ప్రవిశతి వాసుదేవః కాఞ్చుకీయశ్చ)

వాసుదేవః— అథ ఖలు ధర్మరాజవచనాద్ ధనఞ్జయాకృత్రిమమిత్రతయా చాహవదర్పమనుక్తగ్రాహిణం సుయోధనం ప్రతి మయాప్యనుచితదౌత్యసమయోఽనుష్ఠితః। అథచ,

కృష్ణాపరాభవభువా రిపువాహినీభ-
కుమ్భస్థలీదలనతీక్ష్ణగదాధరస్య।

భీమస్య కోపశిఖినా యుధి పార్థపత్రి-
చణ్డానిలైశ్చ కురువంశవనం వినష్టమ్ ॥౧౪॥

ఇదం సుయోధనశిబిరమ్। ఇహ హి,

ఆవాసాః పార్థివానాం సురపురసదృశాః స్వచ్ఛన్దవిహితా
విస్తీర్ణాః శస్త్రశాలా బహువిధకర(రై ?ణై): శస్త్రైరుపచితాః।
హేషన్తే మన్దురాస్థాస్తురగవరఘటా బృంహన్తి కరిణ
ఐశ్వర్యం స్ఫీతమేతత్ స్వజనపరిభవాదాసన్నవిలయమ్ ॥౧౫॥

భోః !

దుష్టవాదీ గుణద్వేషీ శఠః స్వజననిర్దయః।
సుయోధనో హి మాం దృష్ట్వా నైవ కార్యం కరిష్యతి ॥౧౬॥

భో బాదరాయణ ! కిం ప్రవేష్టవ్యమ్।

కాఞ్చుకీయః— అథకిమథకిమ్। ప్రవేష్టుమర్హతి పద్మనాభః।

వాసుదేవః— (ప్రవిశ్య) కథం కథం మాం దృష్ట్వా సంభ్రాన్తాః సర్వక్షత్రియాః। అలమలం సంభ్రమేణ। స్వైరమాసతాం భవన్తః।

దుర్యోధనః— కథం కథం కేశవం దృష్ట్వా సంభ్రాన్తాః సర్వక్షత్రియాః। అలమలం సంభ్రమేణ। స్మరణీయః పూర్వమాశ్రావితో దణ్డః। నన్వహమాజ్ఞతా।

వాసుదేవః— భోః సుయోధన ! కిమాస్సే।

దుర్యోధనః—(ఆసనాత్ పతిత్వా ఆత్మగతమ్) సువ్యక్తం ప్రాప్త ఏవ కేశవః।

ఉత్సాహేన మతిం కృత్వాప్యాసీనోఽస్మి సమాహితః।
కేశవస్య ప్రభావేన చలితోఽస్మ్యాసనాదహమ్॥౧౭॥

అహో బహుమాయోఽయం దూతః। (ప్రకాశమ్) భో దూత ! ఏతదాసనమాస్యతామ్।

వాసుదేవః— ఆచార్య ! ఆస్యతామ్। గాఙ్గేయప్రముఖా రాజానః ! స్వైరమాసతాం భవన్తః। వయమప్యుపవిశామః। (ఉపవిశ్య) అహో దర్శనీయోఽయం చిత్రపటః। మా తావత్। ద్రౌపదీకేశఘర్షణమత్రాలిఖితమ్। అహోతుఖలు,

సుయోధనోఽయం స్వజనావమానం
పరాక్రమం పశ్యతి బాలిశత్వాత్।
కో నామ లోకే స్వయమాత్మదోష-
ముద్ఘాటయేన్నష్టఘృణః సభాసు॥౧౮॥

ఆః అపనీయతామేష చిత్రపటః।

దుర్యోధనః— బాదరాయణ ! అపనీయతాం కిల చిత్రపటః।

కాఞ్చుకీయః— యదాజ్ఞాపయతి మహారాజః। (అపనయతి)

దుర్యోధనః— భో దూత !

ధర్మాత్మజో వాయుసుతశ్చ భీమో
భ్రాతార్జునో మే త్రిదశేన్ద్రసూనుః।
యమౌ చ తావశ్విసుతౌ వినీతౌ
సర్వే సభృత్యాః కుశలోపపన్నాః॥౧౯॥

వాసుదేవః— సదృశమేతద్ గాన్ధారీపుత్రస్య। అథకిమథకిమ్। కుశలినః సర్వే। భవతో రాజ్యే శరీరే బాహ్యాభ్యన్తరే చ కుశలమనామయం చ పృష్ట్వా విజ్ఞాపయన్తి యుధిష్ఠిరాదయః పాణ్డవాః—

అనుభూతం మహద్ దుఃఖం సంపూర్ణః సమయః స చ।
అస్మాకమపి ధర్మ్యం యద్ దాయాద్యం తద్ విభజ్యతామ్॥౨౦॥

ఇతి।

దుర్యోధనః— కథం కథం దాయాద్యమితి।

వనే పితృవ్యో మృగయాప్రసక్తః
కృతాపరాధో మునిశాపమాప్తవాన్।
తదాప్రభృత్యేవ స దారనిరస్పృహః
పరాత్మజానాం పితృతాం కథం బ్రజేత్॥౨౧॥

వాసుదేవః— పురావిదం భవన్తం పృచ్ఛామి।

విచిత్రవీర్యో విషయ విపత్తిం

క్షయేణ యాతః పునరమ్బికాయామ్।
వ్యాసేన జాతో ధృతరాష్ట్ర ఏష
లభేత రాజ్యం జనకః కథం తే॥౨౨॥

మా మా భవాన్,

ఏవం పరస్పరవిరోధవివర్ధనేన
శీఘ్రం భవేత్ కురుకులం నృప ! నామశేషమ్।
తత్ కర్తుమర్హతి భవానపకృష్య రోషం
యత్ త్వాం యుధిష్ఠిరముఖాః ప్రణయాద్ బ్రువన్తి॥౨౩॥

దుర్యోధనః— భో దూత ! న జానాతి భవాన్ రాజ్యవ్యవహారమ్।

రాజ్యం నామ నృపాత్మజైః సహృదయైర్జిత్వా రిపూన్ భుజ్యతే
తల్లోకే న తు యాచ్యతే న తు పునర్దీనాయ వా దీయతే।
కాఙ్క్షా చేన్నృపతిత్వమాప్తుమచిరాత్ కుర్వన్తు తే సాహసం
స్వైరం వా ప్రవిశన్తు శాన్తమతిభిర్జుష్టం శమాయాశ్రమమ్॥౨౪॥

వాసుదేవః— భోః సుయోధన ! అలం బన్ధుజనే పరుషమభిధాతుమ్।

పుణ్యసఞ్చయసమ్ప్రాప్తామధిగమ్య నృపశ్రియమ్।
వఞ్చయేద్ యః సుహృద్బన్ధూన్ స భవేద్ విఫలశ్రమః॥౨౫॥

దుర్యోధనః—

స్యాలం తవ గురోర్య్రూపం కంసం ప్రతి న తే దయా।
కథమస్మాకమేవం స్యాత్ తేషు నిత్యాపకారిషు॥౨౬॥

వాసుదేవః— అలం తన్మద్దోషతో జ్ఞాతుమ్।

కృత్వా పుత్రవియోగార్తాం బహుశో జననీం మమ।
వృద్ధం స్వపితరం బద్ధ్వా హతోఽయం మృత్యునా స్వయమ్॥౨౭॥

దుర్యోధనః— సర్వథా వఞ్చితస్త్వయా కంసః। అలమాత్మస్తవేన। న శౌర్యమేతత్। పశ్య,

జామాతృనాశవ్యసనాభితప్తే
రోషాభిభూతే మగధేశ్వరేఽథ।

పలాయమానస్య భయాతురస్య
శౌర్యం తదేతత్ క్వ గతం తవాసీత్॥౨౮॥

వాసుదేవః— భోః సుయోధన! దేశకాలావస్థాపేక్షితం ఖలు శౌర్యం నయానుగామినామ్। ఇహ తిష్ఠతు తావదస్మద్గతః పరిహాసః। స్వకార్యమనుష్ఠీయతామ్।

కర్తవ్యో భ్రాతృషు స్నేహో విస్మర్తవ్యా గుణేతరాః।
సమ్బన్ధో బన్ధుభిః శ్రేయాన్ లోకయోరుభయోరపి॥౨౯॥

దుర్యోధనః—

దేవాత్మజైర్మనుష్యాణాం కథం వా బన్ధుతా భవేత్।
పిష్టపేషణమేతావత్ పర్యాప్తం ఛిద్యతాం కథా॥౩౦॥

వాసుదేవః— (ఆత్మగతమ్)

ప్రసాద్యమానః సామ్నాయం న స్వభావం విముఞ్చతి।
హన్త సంక్షోభయామ్యేనం వచోభిః పరుషాక్షరైః॥౩౧॥

(ప్రకాశమ్) భోః సుయోధన ! కిం న జానీషేఽర్జునస్య బలపరాక్రమమ్।

దుర్యోధనః— న జానే।

వాసుదేవః— భోః ! శ్రూయతాం,

కైరాతం వపురాస్థితః పశుపతిర్యుద్ధేన సన్తోషితో
వహ్నేః ఖాణ్డవమశ్నతః సుమహతీ వృష్టిః శరైశ్ఛాదితా।

దేవేన్ద్రార్తికరా నివాతకవచా నీతాః క్షయం లీలయా
నన్వేకేన తదా విరాటనగరే భీష్మాదయో నిర్జితాః॥౩౨॥

అపిచ, తవాపి ప్రత్యక్షమపరం కథయామి।

నను త్వం చిత్రసేనేన నీయమానో నభస్తలమ్।
విక్రోశన్ ఘోషయాత్రాయాం ఫల్గునేనైవ మోక్షితః॥౩౩॥

కిం బహునా,

దాతుమర్హసి మద్వాక్యాద్ రాజ్యార్ధం ధృతరాష్ట్రజ !।
అన్యథా సాగరాన్తాం గాం హరిష్యన్తి హి పాణ్డవాః॥౩౪॥

దుర్యోధనః— కథం కథమ్। హరిష్యన్తి హి పాణ్డవాః।

ప్రహరతి యది యుద్ధే మారుతో భీమరూపీ
ప్రహరతి యది సాక్షాత్ పార్థరూపేణ శక్రః।
పరుషవచనదక్ష ! త్వద్వచోభిర్న దాస్యే
తృణమపి పితృభుక్తే వీర్యగుప్తే స్వరాజ్యే॥౩౫॥

వాసుదేవః— భోః కురుకులకలఙ్కభూత ! అయశోలుబ్ధ ! వయం కిల తృణాన్తరాభిభాషకాః

దుర్యోధనః— భో గోపాలక ! తృణాన్తరాభిభాష్యో భవాన్।

అవధ్యాం ప్రమదాం హత్వా హయం గోవృషమేవ చ।
మల్లానపి సునిర్లజ్జో వక్తుమిచ్ఛసి సాధుభిః॥౩౬॥

వాసుదేవః— భోః సుయోధన ! నను క్షిపసి మామ్।

దుర్యోధనః— ఆః అభాష్యస్త్వమ్।

అహమవధృతపాణ్డరాతపత్రో
ద్విజవరహస్తధృతామ్బుసిక్తమూర్ధా।

అవనతనృపమణ్డలానుయాత్రైః
సహ కథయామి భవద్విధైర్న భాషే ॥౩౭॥

వాసుదేవః— న వ్యాహరతి కిల మాం సుయోధనః। భోః !

శఠ ! బాన్ధవనిఃస్నేహ ! కాక ! కేకర ! పిఙ్గల ! ।
త్వదర్థాత్ కురువంశోఽయమచిరాన్నాశమేష్యతి ॥౩౮॥

భో భో రాజానః ! గచ్ఛామస్తావత్।

దుర్యోధనః— కథం యాస్యతి కిల కేశవః। దుఃశాసన ! దుర్మర్షణ ! దుర్ముఖ ! దుర్బుద్ధే ! దుష్టేశ్వర ! దూతసముదాచారమతిక్రాన్తః కేశవో బధ్యతామ్। కథమశక్తాః। దుఃశాసన ! న సమర్థః ఖల్వసి।

కరితురగనిహన్తా కంసహన్తా స కృష్ణః
పశుపకులనివాసాదానుజీవ్యానభిజ్ఞః।
హృతభుజబలవీర్యః పార్థివానాం సమక్షం
స్వవచనకృతదోషో బధ్యతామేష శీఘ్రమ్ ॥౩౯॥

అయమశక్తః। మాతుల ! బధ్యతామయం కేశవః। కథం పరాఙ్ముఖః పతతి। భవతు, అహమేవ పాశైర్బధ్నామి। (ఉపసర్పతి)

వాసుదేవః— కథం (వి ? బన్ధు)కామో మాం కిల సుయోధనః। భవతు, సుయోధనస్య సామర్థ్యం పశ్యామి। (విశ్వరూపమాస్థితః)

దుర్యోధనః— భో దూత !

సృజసి యది సమన్తాద్ దేవమాయాః స్వమాయాః

ప్రహరసి యది వా త్వం దుర్నివారైః సురాస్త్రైః।

హయగజవృషభాణాం పాతనాజ్ఞాతదర్పో

నరపతిగణమధ్యే బధ్యసే త్వం మయాద్య॥౪౦॥

ఆః తిష్ఠేదానీమ్। కథం న దృష్టః కేశవః। అయం కేశవః। అహో హ్రస్వత్వం కేశవస్య। ఆః తిష్ఠేదానీమ్। కథం న దృష్టః కేశవః। అయం కేశవః। అహో దీర్ఘత్వం కేశవస్య। కథం న దృష్టః కేశవః। అయం కేశవః। సర్వత్ర మన్త్రశాలాయాం కేశవా భవన్తి। కిమిదానీం కరిష్యే। భవతు, దృష్టమ్। భో భో రాజానః! ఏకేనైకః కేశవో బధ్యతామ్। కథం స్వయమేవ పాశైర్బద్ధాః పతన్తి రాజానః। సాధు భో జమ్బుక! సాధు।

మత్కార్ముకోదరవినిఃసృతబాణజాలై-

ర్విద్ధక్షరత్క్షతజరఞ్జితసర్వగాత్రమ్।

పశ్యన్తు పాణ్డుతనయాః శిబిరోపనీతం

త్వాం బాష్పరుద్ధనయనాః పరినిఃశ్వసన్తః॥౪౧॥

(నిష్క్రాన్తః)

వాసుదేవః— భవతు, పాణ్డవానాం కార్యమహమేవ సాధయామి। భోః సుదర్శన! ఇతస్తావత్।

(తతః ప్రవిశతి సుదర్శనః)

సుదర్శనః—ఏష భోః!

శ్రుత్వా గిరం భగవతో విపులప్రసాదా-

న్నిర్ధావితోఽస్మి పరివారితతోయదౌఘః।

కస్మిన్ ఖలు ప్రకుపితః కమలాయతాక్షః

కస్యాద్య మూర్ధని మయా ప్రవిజృమ్భితవ్యమ్॥౪౨॥

కనుఖలు భగవాన్ నారాయణః।

అవ్యక్తాదిరచిన్త్యాత్మా లోకసంరక్షణోద్యతః।

ఏకోఽనేకవపుః శ్రీమాన్ ద్విషద్బలనిషూదనః॥౪౩॥

(విలోక్య) అయే అయం భగవాన్ హస్తినపురద్వారే దూతసముదాచారేణోపస్థితః। కుతః ఖల్వాపః కుతః ఖల్వాపః। భగవతి ! ఆకాశగఙ్గే ! ఆపస్తావత్। హన్త స్రవతి। (ఆచమ్యోపసృత్య) జయతు భగవాన్ నారాయణః। (ప్రణమతి)

వాసుదేవః— సుదర్శన ! అప్రతిహతపరాక్రమో భవ।

సుదర్శనః— అనుగృహీతోఽస్మి।

వాసుదేవః— దిష్ట్యా భవాన్ కర్మకాలే ప్రాప్తః।

సుదర్శనః— కథం కథం కర్మకాల ఇతి। ఆజ్ఞాపయతు భగవానాజ్ఞాపయతు।

కిం మేరుమన్దరకులం పరివర్తయామి

సంక్షోభయామి సకలం మకరాలయం వా।

నక్షత్రవంశమఖిలం భువి పాతయామి

నాశక్యమస్తి మమ దేవ ! తవ ప్రసాదాత్ ॥౪౪॥

వాసుదేవః— భోః సుదర్శన ! ఇతస్తావత్ । భోః సుయోధన !

యది లవణజలం వా కన్దరం వా గిరీణాం
గ్రహగణచరితం వా వాయుమార్గం ప్రయాసి ।
మమ భుజబలయోగప్రాప్తసంజాతవేగం
భవతు చపల ! చక్రం కాలచక్రం తవాద్య ॥౪౫॥

సుదర్శనః— భోః సుయోధనహతక ! (ఇతి పునర్విచార్య) ప్రసీదతు ప్రసీదతు భగవాన్ నారాయణః ।

మహీభారాపనయనం కర్తుం జాతస్య భూతలే ।
అస్మిన్నేవం గతే దేవ ! నను స్యాద్ విఫలః శ్రమః ॥౪౬॥

వాసుదేవః— సుదర్శన ! రోషాత్ సముదాచారో నావేక్షితః । గమ్యతాం స్వనిలయమేవ ।

సుదర్శనః— యదాజ్ఞాపయతి భగవాన్ నారాయణః । కథం కథం గోపాలక ఇతి । త్రిచరణాతిక్రాన్తత్రిలోకో నారాయణః ఖల్వత్ర భవాన్ । శరణం వ్రజన్తు భవన్తః । యావద్ గచ్ఛామి । అయే ఏతద్ భగవదాయుధవరం శార్ఙ్గం ప్రాప్తమ్ ।

తనుమృదులలితాఙ్గం స్త్రీస్వభావోపపన్నం
హరికరధృతమధ్యం శత్రుసఙ్ఘైకకాలః ।
కనకఖచితపృష్ఠం భాతి కృష్ణస్య పార్శ్వే
నవసలిలదపార్శ్వే చారువిద్యుల్లతేవ ॥౪౭॥

భో భోః ! ప్రశాన్తరోషో భగవాన్ నారాయణః। గమ్యతాం స్వనిలయమేవ। హన్త నివృత్తః। యావద్ గచ్ఛామి। అయే ఇయం కౌమోదకీ ప్రాప్తా।

మణికనకవిచిత్రా చిత్రమాలోత్తరీయా
సురరిపుగణగాత్రధ్వంసనే జాతతృష్ణా।
గిరివరతటరూపా దుర్నివారాతివీర్యా
వ్రజతి నభసి శీఘ్రం మేఘవృన్దానుయాత్రా॥౪౮॥

హే కౌమాదకి ! ప్రశాన్తరోషో భగవాన్ నారాయణః। హన్త నివృత్తా। యావద్ గచ్ఛామి। అయే అయం పాఞ్చజన్యః ప్రాప్తః।

పూర్ణేన్దుకున్దకుముదోదరహారగౌరో
నారాయణాననసరోజకృతప్రసాదః।
యస్య స్వనం ప్రలయసాగరఘోషతుల్యం
గర్భా నిశమ్య నిపతన్త్యసురాఙ్గనానామ్॥౪౯॥

హే పాఞ్చజన్య ! ప్రశాన్తరోషో భగవాన్। గమ్యతామ్। హన్త నివృత్తః। అయే నన్దకాసిః ప్రాప్తః।

వనితావిగ్రహో యుద్ధే మహాసురభయఙ్కరః।
ప్రయాతి గగనే శీఘ్రం మహోల్కేవ విభాత్యయమ్॥౫౦॥

హే నన్దక ! ప్రశాన్తరోషో భగవాన్। గమ్యతామ్। హన్త నివృత్తః। యావద్ గచ్ఛామి। అయే ఏతాని భగవదాయుధవరాణి।

సోఽయం ఖఙ్గః స్వరాంశోరపహసితతనుః స్వైః కరైర్నన్దకాఖ్యః

సేయం కౌమోదకీ యా సురరిపుకఠినోరఃస్థలక్షోదదక్షా।
సైషా శార్ఙ్గాభిధానా ప్రలయఘనరవజ్యారవా చాప(రేఖా
సోఽయం గమ్భీ)రఘోషః శశికరవిశదః శఙ్ఖరాట్ పాఞ్చజన్యః॥

హే శార్ఙ్గ ! కౌమోదకి ! పాఞ్చజన్య !
దైత్యాన్తకృన్నన్దక ! శత్రువహ్నే !।
ప్రశాన్తరోషో భగవాన్ మురారిః
స్వస్థానమేవాత్ర హి (గచ్ఛ తా)వత్॥౫౨॥

హన్త నివృత్తాః। యావద్ గచ్ఛామి। అయే అత్యుద్ధూతో వాయుః। అతితపత్యాదిత్యః। చలితాః పర్వతాః। క్షుబ్ధాః సాగరాః। పతితా వృక్షాః। భ్రాన్తా మేఘాః। ప్రలీనా వాసుకిప్రభృతయో భుజఙ్గేశ్వరాః। కిన్ను ఖల్విదమ్। అయే అయం భగవతో వాహనో గరుడః ప్రాప్తః।

సురాసురాణాం పరిఖేదలబ్ధం
యేనామృతం మాతృవిమోక్షణార్థమ్।
ఆచ్ఛిన్నమాసీద్ ద్విషతో మురారే-
స్త్వాముద్వహామీతి వరోఽపి దత్తః॥౫౩॥

హే కాశ్యపప్రియసుత ! గరుడ ! ప్రశాన్తరోషో భగవాన్ దేవదేవేశః। గమ్యతాం స్వనిలయమేవ। హన్త నివృత్తః। యావద్ గచ్ఛామి।

ఏతే + +++++++
+ + + సంభ్రమచలన్మకుటోత్తమాఙ్గాః।
రుష్టేఽచ్యుతే విగతకాన్తిగుణాః ప్రశాన్తం
శ్రుత్వా శ్రయన్తి సదనాని (ని) వృత్తతాపాః॥౫౪॥

యావదహమపి కాన్తాం మేరుగుహామేవ యాస్యామి। (నిష్క్రాన్తః)

వాసుదేవః— యావదహమపి పాణ్డవశిబిరమేవ యాస్యామి।

(నేపథ్యే)

నఖలు నఖలు గన్తవ్యమ్।

వాసుదేవః— అయే వృద్ధరాజస్వర ఇవ। భో రాజన్ ! ఏష స్థితోఽస్మి।

(తతః ప్రవిశతి ధృతరాష్ట్రః)

ధృతరాష్ట్రః— క్వనుఖలు భగవాన్ నారాయణః। కనుఖలు భగవాన్ పాణ్డవశ్రేయస్కరః। క్వనుఖలు భగవాన్ విప్రప్రియః। క్వనుఖలు భగవాన్ దేవకీనన్దనః।

మమ పుత్రాపరాధాత్ తు శార్ఙ్గపాణే ! తవాధునా।
ఏతన్మే త్రిదశాధ్యక్ష ! పాదయోః పతితం శిరః॥౫౫॥

(పతతి)

వాసుదేవః— హా ధిక్। పతితోఽత్రభవాన్। ఉత్తిష్ఠోత్తిష్ఠ।

ధృతరాష్ట్రః— అనుగృహీతోఽస్మి। భగవన్ ! ఇదమర్ఘ్యం పాద్యం చ ప్రతిగృహ్యతామ్।

వాసుదేవః— సర్వం గృహ్ణామి। కిం తే భూయః ప్రియముపహరామి।

ధృతరాష్ట్రః— యది మే భగవాన్ ప్రసన్నః, కిమతఃపరమిచ్ఛామి।

వాసుదేవః— గచ్ఛతు భవాన్ పునర్దర్శనాయ।

ధృతరాష్ట్రః— యదాజ్ఞాపయతి భగవాన్ నారాయణః। (నిష్క్రాన్తః)

(భరతవాక్యమ్)

ఇమాం సాగరపర్యన్తాం హిమవద్విన్ధ్యకుణ్డలామ్।
మహీమేకాతపత్రాఙ్కాం రాజసింహః ప్రశాస్తు నః॥౫౬॥

(నిష్క్రాన్తాః సర్వే)

దూతవాక్యం సమాప్తమ్।

శుభం భూయాత్।

॥ శ్రీః ॥

శ్రీగణేశాయ నమః।

మహాకవిశ్రీభాసప్రణీతం

దూతఘటోత్కచమ్।

(నాన్ద్యన్తే తతః ప్రవిశతి సూత్రధారః)

సూత్రధారః—

నారాయణస్త్రిభువనైకపరాయణో వః
పాయాదుపాయగతయుక్తికరః సురాణామ్।
లోకత్రయావిరతనాటకతన్త్రవస్తు-
ప్రస్తావనప్రతిసమాపనసూత్రధారః॥౧॥

ఏవమార్యమిశ్రాన్ విజ్ఞాపయామి। అయే కిన్ను ఖలు మయి విజ్ఞాపనవ్యగ్రే శబ్ద ఇవ శ్రూయతే। అఙ్గ ! పశ్యామి।

(నేపథ్యే)

భో భో ! నివేద్యతాం నివేద్యతాం తావత్।

సూత్రధారః— భవతు, విజ్ఞాతమ్। ఏష ఖలు సంశప్తకానీకనివాహితే జనార్దనసహాయే ధనఞ్జయే తదనన్తరముపగతభీష్మవధామర్షితైర్ధార్తరాష్ట్రైః పరివార్య నిహతః కుమారోఽభిమన్యుః। తథాహి,

యాన్త్యర్జునప్రత్యభియానభీతా
యతోఽర్జునస్తాం దిశమీక్షమాణాః।
నరాధిపాః స్వాని నివేశనాని
సౌభద్రబాణాఙ్కితనష్టసంజ్ఞాః॥౨॥

(నిష్క్రాన్తః)

స్థాపనా।

(తతః ప్రవిశతి భటః)

భటః— నివేద్యతాం నివేద్యతాం పుత్రశతశ్లాఘ్యబాన్ధవాయ విజ్ఞానవిస్తారితవినయాచారదీర్ఘచక్షుషే మహారాజాయ ధృతరాష్ట్రాయ। ఏష ఖలు,

యౌధస్యన్దనవాజివారణవధైర్విక్షోభ్య రాజ్ఞాం బలం
బాలేనార్జునక(భ ? ర్మ) యేన సమరే లీలాయతా దర్శితమ్।
సౌభద్రః స రణే నరాధిపశతైర్వేగాగతైః (సర్విశ్వ-
ఖేశతస్వ?) పితామహస్య సహసైవోత్సఙ్గమారోపితః॥౩॥

ఇతి।

(తతః ప్రవిశతి ధృతరాష్ట్ర గాన్ధారీ దుఃశలా ప్రతిహారీ చ)

ధృతరాష్ట్రః— కథం కథం భోః!

కేనైతచ్ఛ్రుతిపథదూషణం కృతం మే
కోఽయం మే ప్రియమితి విప్రియం బ్రవీతి।
కోఽస్మాకం శిశువధపాతకాఙ్కితానాం
వంశస్య క్షయమవఘోషయత్యభీతః॥౪॥

గాన్ధారీ— మహారాఅ! అత్థి పుణ, జాణీఅది కేవళం పుత్తసంఖఅకారఒ కుళవిగ్గహో భవిస్సది త్తి।

ధృతరాష్ట్రః— గాన్ధారి! జ్ఞాయతే।

గాన్ధారీ— మహారాఅ! కదాణుఖు।

ధృతరాష్ట్రః— గాన్ధారి! శృణు।

అద్యాభిమన్యునిధనాజ్జనితప్రకోపః
సామర్షకృష్ణధృతరశ్మిగుణప్రతోదః।
పార్థః కరిష్యతి తదుగ్రధనుస్సహాయః
శాన్తిం గమిష్యతి వినాశమవాప్య లోకః॥౫॥

గాన్ధారీ— హా అభిమణ్ణో! ఈదిసే వి ణామ (ఉ)త్తమపురుసక్ఖఅకారఏ కుళవిగ్గహే వత్తమాణే బాళభావణిమజ్జఅం అమ్మాణం భ(ళ్ళ ?)గ్గకమేణ కరఅన్తో కహిం దాణి పోత్తఅ! గదో సి।

దుఃశలా— జేణ దాణి బహుఏ ఉత్తరాఏ వేధవ్వం దాఇదం, తేణ అత్తణో జువదిజణస్స వేధవ్వమాదిట్ఠం।

ధృతరాష్ట్రః— అథ కేనైష వ్యసనార్ణవస్య సేతుర్బద్ధః ।

భటః— మహారాజ ! మయా।

ధృతరాష్ట్రః— కో భవాన్।

భటః— మహారాజ ! నను జయత్రాతోఽస్మి।

ధృతరాష్ట్రః— జయత్రాత !

కేనాభిమన్యుర్నిహతః కస్య జీవితమప్రియమ్।
పఞ్చానాం పాణ్డవాగ్నీనామాత్మా యేనేన్ధనీకృతః॥౬॥

భటః— మహారాజ ! బహుభిః ఖలు పార్థివైః సహ సమాగతైర్నిహతః కుమారోఽభిమన్యుః। స్యాత్ తు జయద్రథో నిమిత్తభూతః।

ధృతరాష్ట్రః— కిం కిం జయద్రథో నిమిత్తభూతః।

భటః— మహారాజ ! అథకిమ్।

ధృతరాష్ట్రః— హన్త జయద్రథో నిహతః।

(తచ్ఛ్రుత్వా దుఃశలా రోదితి)

ధృతరాష్ట్రః— కైషా రోదితి।

ప్రతిహారీ— మహారాఅ ! భట్టిదారిఆ దుశ్శళా।

ధృతరాష్ట్రః— వత్సే ! అలమలం రుదితేన। పశ్య,

భర్తుస్తే నూనమత్యన్తమవైధవ్యం న రోచతే।
యేన గాణ్డీవబాణానామాత్మా లక్షీకృతః స్వయమ్॥౭॥

దుఃశలా— తేణ హి అణుజాణాదు మం తాదో, అహం పి గమిస్సం వహుఏ ఉత్తరాఏ సఆసం।

ధృతరాష్ట్రః— వత్సే ! కిమభిధాస్యసి।

దుఃశలా— తాద ! ఏవఇ్చ భణిస్సం— అజ్జ కాళిఅం చ దే వేసగ్గహణం అహం వి ఉవధారఇస్సామి త్తి।

గాన్ధారీ— పుత్తిఏ ! మాఖు మాఖు అమఙ్గళం భణాహి। జీవది ఖు దే భత్తా।

దుఃశలా— అమ్బ ! కుదో మే ఏత్తిఆణి భాఅధేఆణి। (జో?) జణద్దణసహాఅస్స ఘణఞ్జఅస్స విప్పిఅం కరిఅ కో హి ణామ జీవిస్సిది।

ధృతరాష్ట్రః— సత్యమాహ (తిచస్వినీ ?) దుఃశలా। కుతః,

కృష్ణస్యాష్టభుజోపధానరచితే యోఽఙ్కే వివృద్ధశ్చిరం
యో మత్తస్య హలాయుధస్య భవతి ప్రీత్యా ద్వితీయో మదః।
పార్థానాం సురతుల్యవిక్రమవతాం స్నేహస్య యో భాజనం
తం హత్వా క ఇహోపలప్స్యతి చిరం స్వైర్దుష్కృతైర్జీవితమ్॥౮॥

జయత్రాత ! అథ తదవస్థం పుత్రం దృష్ట్వా కిం ప్రతిపన్నం తేన గాణ్డీవధన్వనా।

భటః— మహారాజ ! కిం వార్జునసమీపే వృత్తమేతత్।

ధృతరాష్ట్రః— కథమర్జునోఽపి నాత్రాసీత్।

భటః— మహారాజ ! అథకిమ్।

ధృతరాష్ట్రః— కథమిదానీం వృత్తమేతత్।

భటః— మహారాజ ! శ్రూయతాం— సంశప్తకానీకనివాహితే జనార్దనసహాయే ధనఞ్జయే స బాలభావాదదృష్టదోషః సఙ్గ్రామమవతీర్ణః కుమారోఽభిమన్యుః।

ధృతరాష్ట్రః— హన్త ! యుక్తరూపోఽస్య వధః। కో హి సమర్థః సన్నిహితశార్దూలాం గుహాం ధర్షయితుమ్। అథ శేషాః పాణ్డవాః కిమనుతిష్ఠన్తి।

భటః— మహారాజ ! శ్రూయతాం,

చితాం న తావత్ స్వయమస్య దేహ-
మారోపయన్త్యర్జునదర్శనార్థమ్।

తేషాం చ నామాన్యుపధారయన్తి
యైస్తస్య గాత్రే ప్రహృతం నరేన్ద్రైః॥౯॥

ధృతరాష్ట్రః— గాన్ధారి ! తదాగమ్యతామ్। గఙ్గాకూలమేవ యాస్యావః।

గాన్ధారీ— మహారాఅ ! ఇం తహిం గాహామో।

ధృతరాష్ట్రః— గాన్ధారి ! శృణు,

అద్యైవ దాస్యామి జలం హతేభ్యః
స్వేనాపరాధేన తవాత్మజేభ్యః।
న త్వస్మి శక్తః సలిలప్రదానైః
కర్తుం నృపాణాం శిబిరోపరోధమ్॥౧౦॥

(తతః ప్రవిశతి దుర్యోధనో దుఃశాసనః శకునిశ్చ)

దుర్యోధనః— వత్స ! దుఃశాసన !

యాతోఽభిమన్యునిధనాత్ స్థిరతాం విరోధః
ప్రాప్తో జయః ప్రచలితా రిపవో నిరస్తాః।
ఉన్మూలితోఽస్య చ మదో మధుసూదనస్య
లబ్ధో మయాద్య సమమభ్యుదయేన శబ్దః॥౧౧॥

దుఃశాసనః— అహోకౌతుఖలు,

రుద్ధాః పాణ్డుసుతా జయద్రథబలేనాక్రమ్య శత్రోర్బలం
సౌభద్రే వినిపాతితే శరశతక్లే పైర్ద్వితీయేఽర్జునే।
ప్రాప్తైశ్చ వ్యసనాని భీష్మపతనాదస్మాభిరస్యాహవే
తీవ్రాః శోకశరాః కృతాః ఖలు మనస్యేషాం సుతోత్పాదనాత్॥౧౨॥

శకునిః—

జయద్రథేనాద్య మహత్ కృతం రణే
నృపైరసమ్భావితమాత్మపౌరుషమ్।
ప్రసహ్య తేషాం యదనేన సంయుగే
సమం సుతేనాప్రతిమం హృతం యశః॥౧౩॥

దుర్యోధనః—మాతుల !

శకునిః— వత్స ! కిమ్।

దుర్యోధనః—మాతుల ! ఇతస్తావత్। వత్స ! దుఃశాసన ! ఇతస్తావత్। తత్రభవన్తం తాతమభివాదయిష్యామః।

శకునిః— వత్స ! దుర్యోధన ! మామైవమ్।

కామం న తస్య రుచితః కులవిగ్రహోఽయ-
మస్మాంశ్చ గర్హయతి స ప్రియపాణ్డవత్వాత్।
యుద్ధోత్థితైర్జయమవాప్య హి తుల్యరూపమ్
ఏవం ప్రహృష్టవదనైరభిగన్తుమేనమ్॥౧౪॥

దుర్యోధనః— మాతుల! మామైవమ్। యథా తథా భవతు,తత్రభవన్తం తాతమభివాదయిష్యామః (పరిక్రామతి)

దుర్యోధనః—తాత ! దుర్యోధనోఽహమభివాదయే।

దుఃశాసనః— తాత ! దుఃశాసనోఽహమభివాదయే।

శకునిః—శకునిరహమభివాదయే।

సర్వే— కథమాశీర్వచనం న ప్రయుజ్యతే।

ధృతరాష్ట్రః— పుత్ర ! కథమాశీర్వచనమితి।

సౌభద్రే నిహతే బాలే హృదయే కృష్ణపార్థయోః।
జీవితే నిరపేక్షాణాం కథమాశీః ప్రయుజ్యతే॥౧౫॥

దుర్యోధనః— తాత ! కింకృతోఽయం సమ్భ్రమః।

ధృతరాష్ట్రః— కింకృతోఽయం సమ్భ్రమ ఇతి।

ఏకా కులేఽస్మిన్ బహుపుత్రనాథే
లబ్ధా సుతా పుత్రశతాద్ విశిష్టా।
సా బాన్ధవానాం భవతాం ప్రసాదాద్
వైధవ్యమశ్లాఘ్యమవాప్స్యతీతి॥౧౬॥

దుర్యోధనః— కిం చాత్ర జయద్రథస్య।

ధృతరాష్ట్రః— తేన కిల వరవిదగ్దేన రుద్ధాః పాణ్డవాః।

దుర్యోధనః— ఆ తేన రుద్ధాః, బహుభిః ఖల్వన్యైః।

ధృతరాష్ట్రః— భోః కష్టమ్।

బహూనాం సముపేతానామేకస్మిన్నిర్ఘృణాత్మనామ్।
బాలే పుత్రే ప్రహరతాం కథం న పతితా భుజాః॥౧౭॥

దుర్యోధనః— తాత !

వృద్ధం భీష్మం ఛలైర్హత్వా కథం న పతితా భుజాః।
హత్వాస్మాకం పతిష్యన్తి తమబాలపరాక్రమమ్॥౧౮॥

ధృతరాష్ట్రః— పుత్ర ! కిం భీష్మస్య నిపాతనమభిమన్యోశ్చ వధః సమః।

దుర్యోధనః— తాత ! కథం న సమః।

ధృతరాష్ట్రః— పుత్ర ! శ్రూయతామ్,

స్వచ్ఛన్దమృత్యుర్నిహతో హి భీష్మః

స్వేనోపదేశేన కృతాత్మతుష్టః।
అయం తు బాలః కురువంశనాథ-
శ్చిన్నోఽర్జునస్య ప్రథమః ప్రవాలః॥౧౯॥

దుఃశాసనః— తాత ! బాలో న బాల ఇతి। అభిమన్యునా,

ధృతరాష్ట్రః— కిం కిం దుఃశాసనో వ్యాహరతి।

దుఃశాసనః— అథకిమ్।

సర్వేషాం నః పశ్యతాం యుధ్యతాం చ
వ్యా (చా?ధా)మోష్మం గృహ్య చాపం కరేణ।
సూర్యేణేవాభ్యాగతైరంశుజాలైః
సర్వే బాణైరఙ్కితా భూమిపాలాః॥౨౦॥

ధృతరాష్ట్రః— కష్టం భోః !

బాలేనైకేన తావద్ భోః ! సౌభద్రేణేదృశం కృతమ్।
పుత్రవ్యసనసన్తప్తః పార్థో వః కిం కరిష్యతి॥౨౧॥

దుర్యోధనః— కిం కరిష్యతి।

ధృతరాష్ట్రః— తత్ కరిష్యతి, యత్ సావశేషాయుషో ద్రక్ష్యథ।

దుర్యోధనః— తాత ! కస్తావదర్జునో నామ।

ధృతరాష్ట్రః— పుత్ర ! అర్జునమపి న జానీషే।

దుర్యోధనః— న జానే।

ధృతరాష్ట్రః— తేన హి అహమపి న జానే। కిన్తు, అర్జునస్య బలవీర్యజ్ఞా బహవః సన్తి। తాన్ పృచ్ఛ।

దుర్యోధనః— తాత ! కేఽర్జునస్య బలవీర్యజ్ఞా మయా ప్రష్టవ్యాః।

ధృతరాష్ట్రః— పుత్ర ! శ్రూయతాం,

శక్రం పృచ్ఛ పురా నివాతకవచప్రాణోపహారార్చితం
పృచ్ఛాస్త్రైః పరితోషితం బహువిధైః కైరాతరూపం హరమ్।
పృచ్ఛాగ్నిం భుజగాహుతిప్రణయినం యస్తర్పితః ఖాణ్డవే
విద్యారక్షితమద్య యేన చ జితస్త్వం పృచ్ఛ చిత్రాఙ్గదమ్॥౨౨॥

దుర్యోధనః— యద్యేతద్ వీర్యమర్జునస్య, కిమస్మాకం బలే న సన్తి ప్రతియోద్ధారోఽర్జునస్య।

ధృతరాష్ట్రః— పుత్ర ! యది, కే।

దుర్యోధనః— నను కర్ణ ఏవ తావత్।

ధృతరాష్ట్రః— అహెూ హాస్యః ఖలు తపస్వీ కర్ణః।

దుర్యోధనః— కేన కారణేన।

ధృతరాష్ట్రః— శ్రూయతాం,

శక్రాపనీతకవచో ఽర్ధరథః ప్రమాదీ
వ్యాజోపలబ్ధవిఫలాస్త్రబలో ఘృణావాన్।
కర్ణో ఽర్జునస్య కిల(చా? యా)స్యతి తుల్యభావం
యద్యస్త్రదానగురవో దహనేన్ద్రరుద్రాః॥౨౩॥

శకునిః— ప్రభవతి భవానస్మానవధీరయితుమ్।

ధృతరాష్ట్రః— శకునిరేష వ్యాహరతి। భోః శకునే!

త్వయా హి యత్ కృతం కర్మ సతతం ద్యూతశాలినా।
తత్ కులస్యాస్య వైరాగ్నిర్బాలేష్వపి న శామ్యతి॥౨౪॥

దుర్యోధనః— అయే,

భూమికమ్పః సశబ్దో ఽయం కుతోను సహసోత్థితః।
ఉల్కాభిశ్చ పతన్తీభిః ప్రజ్వాలితమివామ్బరమ్॥౨౫॥

ధృతరాష్ట్రః— పుత్ర! ఏవం మన్యే,

సువ్యక్తం నిహతం దృష్ట్వా పౌత్రమాయస్తచేతసః।

ఉల్కారూపాః పతన్త్యేతే మహేన్ద్రస్యాశ్రుబిన్దవః॥౨౬॥

దుర్యోధనః— జయద్రాత ! గచ్ఛ, పాణ్డవశిబిరే శఙ్ఖపటహసింహనాదరవోన్మిశ్రః కింకృతోఽయం శబ్ద ఇతి జ్ఞాయతామ్।

భటః— యదాజ్ఞాపయతి మహారాజః। (నిష్క్రమ్య ప్రవిశ్య) సంశప్తకానీకానిత్రాహితప్రతినివృత్తేన ధనఞ్జయేన నిహతం పుత్రమఙ్కస్థమశ్రుభిః పరిషిచ్య జనార్దనావభర్త్సితేన ప్రతిజ్ఞాతం కిలానేన।

దుర్యోధనః— కిమితి కిమితి।

భటః—

తస్యైవ వ్యవసాయతుష్టహృదయైస్త్రిద్విక్రమోత్సాహిభి-
స్తుష్టాస్యైర్జితమిత్యవేక్ష్య సహసా నాదః ప్రకర్షాత్ కృతః।
ఆక్రాన్తా గురుభిర్ధరాధరవరైః సంక్షేపితైః పార్థివై-
ర్భూమిశ్రాగతసమ్భ్రమేవ యువతిస్తస్మిన్ క్షణే కమ్పితా॥౨౭॥

ధృతరాష్ట్రః—

ప్రతిజ్ఞా(సా ? స్వ)రమాత్రేణ కమ్పితేయం వసున్ధరా।
సువ్యక్తం ధనుషి స్పృష్టే త్రైలోక్యం విచలిష్యతి॥౨౮॥

దుర్యోధనః— కిమనేన ప్రతిజ్ఞాతమ్।

భటః—

యేన మే నిహతః పుత్రస్తుష్టిం యే చ హతే గతాః।
శ్వః సూర్యేఽస్తమసమ్ప్రాప్తే నిహనిష్యామి తానహమ్॥౨౯॥

ఇతి।

దుర్యోధనః— ప్రతిజ్ఞావ్యాఘాతే ప్రయత్నమనుతిష్ఠామి।

ధృతరాష్ట్రః— పుత్ర ! కిం కరిష్యసి।

దుర్యోధనః— నను సర్వాక్షౌహిణీసన్దోహేనచ్ఛాదయిష్యే జయద్రథమ్। అపిచ,

ద్రోణోపదేశేన యథా తథైవ
సంయోజయే వ్యూహమభేద్యరూపమ్।
ఛిన్నాశయాస్తే సగజాః సయోధా
అప్రాప్తకామా జ్వలనం విశేయుః॥౩౦॥

ధృతరాష్ట్రః—

అపి ప్రవిష్టం ధరణీమప్యారూఢం నభఃస్థలమ్।
సర్వత్రానుగమిష్యన్తి శరాస్తే కృష్ణచక్షుషః॥౩౧॥

భటః—

క్రూరమేవం నరపతిం నిత్యముద్యతశాసనమ్।
యః కశ్చిదపరో బ్రూయాన్న తు జీవేత్ స తత్క్షణమ్॥౩౨॥

(తతః ప్రవిశతి ఘటోత్కచః)

ఘటోత్కచః— ఏష భోః!

ప్రయామి సౌభద్రవినాశచో(ద)కం
దిదృక్షురద్యారిమనార్యచేతసమ్।

విచిన్తయంశ్చక్రధరస్య శాసనం
యథా గజేన్ద్రోఽఙ్కుశశఙ్కితో బలిమ్॥౩౩॥

(అధో విలోక్య) ఇదమన్యోపస్థానద్వారముఖమ్। యావదవతరామి। (అవతీర్య)
ఆత్మనైవాత్మానం నివేదయిష్యే।

హైడిమ్బోఽస్మి ఘటోత్కచో యదుపతేర్వాక్యం గృహీత్వాగతో
ద్రష్టవ్యోఽత్ర మయా గురుః స్వచరితైర్ద్వైపైర్గతః శత్రుతామ్।

దుర్యోధనః—

ఏహ్యేహి ప్రవిశ స్వశత్రుభవనం కౌతూహలం మే మహద్
ధృష్టం శ్రావయ మాం జనార్దనవచో దుర్యోధనోఽహం స్థితః॥౩౪॥

ఘటోత్కచః— (ప్రవిశ్య) అయే అయమత్రభవాన్ ధృతరాష్ట్రః। అయం నను లలితగమ్భీరాకృతివిశేషః। ఆశ్చర్యమాశ్చర్యమ్।

వృద్ధోఽప్యనాతతవలీ(శుత్ర ? శత)సంహతాంసః
శ్రద్ధేయరూప ఇవ పుత్రశతస్య ధృత్యా।
మన్యే సురైస్త్రిదివరక్షణజాతశఙ్కై-
స్త్రాసాన్నిమీలితముఖోఽత్రభవాన్ హి సృష్టః॥౩౫॥

పితామహ ! అభివాదయే ఘటోత్క, న న, యుధిష్ఠిరాదయశ్చ మే గురవో భవన్తమభివాదయన్తి। పశ్చాద్ ఘటోత్కచోఽహమభివాదయే।

ధృతరాష్ట్రః— ఏహ్యేహి పుత్ర ! (?)

న మే (ప్రియాదారవమిదం ?) మమాపి
యద్ భ్రాతృనాశాద్ వ్యసితస్తవాత్మా।
ఇత్థం చ తే నానుగతోఽయమర్థో
మత్పుత్రదోషాత్ కృపణీకృతోఽస్మి॥౩౬॥

ఘటోత్కచః— అహో కల్యాణః ఖల్వత్రభవాన్। కల్యాణానాం ప్రసూతిం పితామహమాహ భగవాంశ్చక్రాయుధః।

ధృతరాష్ట్రః— (ఆసనాదుత్థాయ) కిమాజ్ఞాపయతి భగవాంశ్చక్రాయుధః।

ఘటోత్కచః— న న న, ఆసనస్థేనైవ భవతా శ్రోతవ్యో జనార్దనస్య సన్దేశః।

ధృతరాష్ట్రః— యదాజ్ఞాపయతి భగవాంశ్చక్రాయుధః। (ఉపవిశతి)

ఘటోత్కచః— పితామహ ! శ్రూయతాం— హా వత్స ! అభిమన్యో ! హా వత్స ! కురుకులప్రదీప ! హా వత్స ! యదుకులప్రవాల ! తవ జననీభ్రాతరం జనార్దనం మామపి పరిత్యజ్య పితామహం ద్రష్టుమాశయా స్వర్గమభిగతోఽసి। పితామహ! ఏకపుత్రవినాశాదర్జునస్య తావదీదృశీ ఖల్వవస్థా, కా పునర్భవతో భవిష్యతి। తతః క్షిప్రమిదానీమాత్మబలాధానం కురుష్వ, యథా తే పుత్రశోకసముత్థితోఽగ్నిర్న దహేత్ ప్రాణమయం హవిరితి।

ధృతరాష్ట్రః—

సక్రోధవ్యవసాయేన కృష్ణేనైతదుదాహృతమ్।
పశ్యామీవ హి గాణ్డీవీ సర్వక్షత్రవధే ధృతః॥౩౭॥

దుర్యోధనః— అహో హాస్యమభిధానమ్।

ఘటోత్కచః— కిమేతద్ధాస్యతే।

దుర్యోధనః— ఏతద్ధాస్యతే।

దేవైర్మన్త్రయతే సార్ధం స కృష్ణో జాతమత్సరః।
పార్థేనైకేన యో వేత్తి నిహతం రాజమణ్డలమ్॥౩౮॥

ఘటోత్కచః—

హససి త్వమహం వక్తా ప్రేషితశ్చక్రపాణినా।

శ్రావితం పార్థకర్మేదమహో యుక్తం తవైవ తు॥ ౩౯॥

అపిచ, భవతాపి శ్రోతవ్యో జనార్దనస్య సన్దేశః।

దుఃశాసనః— మా తావద్ భోః! క్షత్రియావమానిన్!

పృథివ్యాం శాసనం యస్య ధార్యతే సర్వపార్థివైః।
సన్దేశః శ్రోష్యతేఽప్యన్యో నరాజ్ఞస్తస్య సన్నిధౌ॥౪౦॥

ఘటోత్కచః— కథం కథమ్। అరాజా నామ భవతాం చక్రాయుధః। హం భోః!

ముక్తా యేన (చదా పురా ?) నృపతయః ప్రభ్రష్టమానోచ్ఛ్రయా
యేనా (ఘం?) నృపమణ్డలస్య మిషతో భీష్మాగ్రహస్తాద్ వృతమ్।

శ్రీర్యస్యాభిరతా నియోగసుముఖీ శ్రీ(వృక్ష ? వత్స)శయ్యాగృహే
శ్లాఘ్యః పార్థివపార్థివస్తత్ర కథం రాజా న చక్రాయుధః॥౪౧॥

దుర్యోధనః— దుఃశాసన! అలమలం వివాదేన।

రాజా వా యది వారాజా బలీ వా యది వాబలీ।
బహునాత్ర కిముక్తేన కిమాహ భవతాం ప్రభుః॥౪౨॥

ఘటోత్కచః— అథకిమ్ అథకిమ్। ప్రభురేవ త్రైలోక్యనాథస్తత్రభవాన్ నారాయణః, విశేషతోఽస్మాకం ప్రభుః। అపిచ,

అవసితమవగచ్ఛ క్షత్రియాణాం వినాశం
నృపశతవినిచి(తయా ? త్యా) లాఘవం చాస్తు భూమేః।
న హి తనయవినాశాదుద్యతోఽగ్రా(స్తము(గ్రే ?క్తే)ః
సమరశిరసి కశ్చిత్ ఫల్గునస్థాతిభారః॥४३॥

శకునిః—

యది స్యాద్ వాక్యమాత్రేణ నిర్జితేయం వసున్ధరా।
వాక్యే వాక్యే యది భవేత్ సర్వక్షత్రవధః కృతః॥४४॥

ఘటోత్కచః— రే రే ! శకునిరేష వ్యాహరతి। భోః శకునే !

అక్షాన్ విముఞ్చ శకునే ! కురు బాణయోగ్య-
మష్టాపదం సమరకర్మణి యుక్తరూపమ్।

న హ్యత్ర దారహరణం న చ రాజ్యతన్త్రం
ప్రాణాః పణోఽత్ర రతిరుగ్రఫలాశ్చ బాణాః॥४५॥

దుఃశాసనః— హేహేప్రయోగతః,

క్షిపసి వదసి రూక్షం లఙ్ఘయిత్వా ప్రమాణం
న చ గణయసి కిఞ్చిద్ వ్యాహరన్ దీర్ఘహస్తః।
యది ఖలు తవ దర్పో మాతృపక్షోగ్రరూపో
వయమపి ఖలు రౌద్రా రాక్షసోగ్రస్వభావాః॥४६॥

ఘటోత్కచః— శాన్తం శాన్తం పాపమ్। రాక్షసేభ్యోఽపి భవన్త ఏవ క్రూరతమాః। కుతః,

న తు జతుగృహే సుప్తాన్ భ్రాతౄన్ దహన్తి నిశాచరాః
శిరసి న తథా భ్రాతుః పత్నీం స్పృశన్తి నిశాచరాః।
న చ సుతవధం సజ్ఞ్యే వృత్తం స్మరన్తి నిశాచరా
వికృతవపుషోఽ(పుత్రా ?ప్యు(గ్రా)చారా ఘృణా న తు వర్జితా॥౪౭॥

దుర్యోధనః—

దూతః ఖలు భవాన్ ప్రాప్తో న త్వం యుద్ధార్థమాగతః।
గృహీత్వా గచ్ఛ సన్దేశం న వయం దూతఘాతకాః॥౪౮॥

ఘటోత్కచః— కిం కిం దూత ఇతి మాం ప్రధర్షయసి। మా తావద్ భోః! న దూతోఽహమ్।

అలం వో వ్యవసాయేన ప్రహరధ్వం సమాగతాః।
జ్యాచ్ఛేదాద్ దుర్బలో నాహమభిమన్యురిహ స్థితః॥౪౯॥

మహానేష కైశోరకోఽయం మే మనోరథః। అపిచ,

దష్టోష్ఠో ముష్టిముద్యమ్య తిష్ఠత్యేష ఘటోత్కచః।
ఉత్తిష్ఠతు పుమాన్ కశ్చిద్ గన్తుమి(చ్ఛేద్ ? చ్ఛన్)యమాలయమ్॥౫౦॥

ధృతరాష్ట్రః— పౌత్ర! ఘటోత్కచ! మర్షయతు మర్షయతు భవాన్। మద్వచనా(వ)గన్తా భవ।

ఘటోత్కచః— న శక్నోమి రోషం ధారయితుమ్। తథాపి పితామహవచనాద్ దూత ఏవాస్మి। కిమితి విజ్ఞాప్యస్తత్రభవాన్ నారాయణః।

దుర్యోధనః— ఆః కస్య విజ్ఞాప్యమ్। మద్వచనాదేవం స వక్తవ్యః,

కిం వ్యర్థం బహు భాషసే న ఖలు తే పౌరు(ష ?ష్య)సాధ్యా వయం
దూరం నార్హతి కిఞ్చిదేవ వచనం యుద్ధం యదా దాస్యతి।
నిర్యామ్యేష నిరన్తరం నృపశతచ్ఛత్రావలీభిర్వృత-
స్తిష్ఠ త్వం సహ పాణ్డవైః ప్రతివచో దాస్యామి తే సాయకైః॥౫౧॥

ఇతి।

ఘటోత్కచః— పితామహ ! ఏష గచ్ఛామి।

ధృతరాష్ట్రః— పౌత్ర ! గచ్ఛ గచ్ఛ

ఘటోత్కచః— భో భో రాజానః ! శ్రూయతా జనార్దనస్య పశ్చిమసన్దేశః,

ధర్మం సమాచర (గు? కు)రు స్వజనవ్యపేక్షాం
యత్ కాఙ్క్షితం మనసి సర్వమిహానుతిష్ఠ।
జాత్యోపదేశ ఇవ పాణ్డవరూపధారీ
సూర్యాంశుభిః సమముపైష్యతి వః కృతాన్తః॥౫౨॥

ఇతి।

(నిష్క్రాన్తాః సర్వే)

దూతఘటోత్కచమవసితమ్।

శుభం భూయాత్।

॥శ్రీః॥

శ్రీగణేశాయ నమః।

మహాకవిశ్రీభాసప్రణీతం

కర్ణభారమ్।

(నాన్ద్యన్తే తతః ప్రవిశతి సూత్రధారః)

సూత్రధారః—

నరమృగపతివర్ష్మాలోకనభ్రాన్తనారీ-

నరదనుజసుప(ర్ణ?ర్వ)వ్రాతపాతాలలోకః।
కరజకులిశపాలీభిన్నదైత్యేన్ద్రవక్షాః
సురరిపుబలహన్తా శ్రీధరోఽస్తు శ్రియే వః॥౧॥

ఏవమార్యమిశ్రాన్ విజ్ఞాపయామి। అయే కిన్ను ఖలు మయి విజ్ఞాపనవ్యగ్రే శబ్ద ఇవ శ్రూయతే। అఙ్గ ! పశ్యామి।

(నేపథ్యే)

భో భో ! నివేద్యతాం నివేద్యతాం మహారాజాయాఙ్గేశ్వరాయ।

సూత్రధారః— భవతు, విజ్ఞాతమ్।

సఙ్గ్రామే తుములే జాతే కర్ణాయ కలితాఞ్జలిః।
నివేదయతి సంభ్రాన్తో భృత్యో దుర్యోధనాజ్ఞయా॥౨॥

(నిష్క్రాన్తః)

ప్రస్తావనా।

———

(తతః ప్రవిశతి భటః)

భటః— భో భో ! నివేద్యతాం నివేద్యతాం మహారాజాయాఙ్గేశ్వరాయ— యుద్ధకాల ఉపస్థిత ఇతి।

కరితురగరథస్థైః పార్థకేతోః పురస్తాద్
ముదితనృపతిసింహైః సింహనాదః కృతోఽద్య।
త్వరితమరినినా(ద? ద్రై)ర్ధుఃసహం లోకవీరః
సమరమధిగతార్థః ప్రస్థితో నాగకేతుః॥౩॥

(పరిక్రమ్యావలోక్య) అయే ఏషోఽఙ్గరాజః సమరపరిచ్ఛదపరివృతః శల్యరాజసహితః స్వభవనాన్నిష్క్రమ్యేత ఏవాభివర్తతే। భోః! కిన్ను ఖలు యుద్ధోత్సవప్రముఖస్య దృష్టపరాక్రమస్యాభూతపూర్వో హృదయపరితాపః। ఏష హి,

అత్యుగ్రదీప్తివిశదః సమరేఽగ్రగణ్యః
శౌర్యే చ సమ్ప్రతి సశోకముపైతి ధీమాన్।
ప్రాప్తే నిదాఘసమయే ఘనరాశిరుద్ధః
సూర్యః స్వభావరుచిమానివ భాతి కర్ణః॥౪॥

యావదపసర్పామి। (నిష్క్రాన్తః)

(తతః ప్రవిశతి యథోక్తరూపః కర్ణః శల్యశ్చ)

కర్ణః—

మా తావన్మమ శరమార్గలక్ష్యభూతాః
కిం ప్రాప్తాః క్షితిపతయః సజీవశేషాః।
కర్తవ్యం రణశిరసి ప్రియం కురూణాం
ద్రష్టవ్యో యది స భవేద్ ధనఞ్జయో మే॥౫॥

శల్యరాజ ! యత్రాసావర్జునస్తత్రైవ చోద్యతాం మమ రథః।

శల్యః— బాఢమ్। (చోదయతి)

కర్ణః— అహోతుఖలు,

అన్యోన్యశస్త్రవినిపాతనికృత్తగాత్ర-
యౌధాశ్వవారణరథేషు మహాహవేషు।
క్రుద్ధాన్తకప్రతిమవిక్రమిణో మమాపి
వైధుర్యమాపతతి చేతసి యుద్ధకాలే॥౬॥

భోః ! కష్టమ్।

పూర్వం కున్త్యాం సముత్పన్నో రాధేయ ఇతి విశ్రుతః।
యుధిష్ఠిరాదయస్తే మే యవీయాంసస్తు పాణ్డవాః॥౭॥

అయం స కాలః క్రమలబ్ధశోభనో
గుణప్రకర్షో దివసోఽయమాగతః।
నిరర్థమస్త్రం చ మయా హి శిక్షితం
పునశ్చ మాతుర్వచనేన వారితః॥౮॥

భో భద్రరాజ ! శ్రూయతాం మమాస్త్రస్య వృత్తాన్తః।

శల్యః— మమాప్యస్తి కౌతూహలమేనం వృత్తాన్తం శ్రోతుమ్।

కర్ణః— పూర్వమేవ చాహం జామదగ్న్యస్య సకాశం గతవానస్మి।

శల్యః— తతస్తతః।

కర్ణః— తతః,

విద్యుల్లతాకపిలతుఙ్గజటాకలాప-
ముద్యత్ప్రభావలయినం పరశుం దధానమ్।
క్షత్రాన్తకం మునివరం భృగువంశకేతుం
గత్వా ప్రణమ్య నికటే నిభృతః స్థితోఽస్మి॥౯॥

శల్యః— తతస్తతః।

కర్ణః— తత స్తేన జామద(గ్నినా ? గ్న్యేన) మమాశీర్వచనం దత్త్వా పృష్టోఽస్మి— కో భవాన్, కిమర్థమిహాగత ఇతి।

శల్యః— తతస్తతః।

కర్ణః— భగవన్ ! అఖిలాన్యస్త్రాణ్యుపశిక్షితుమిచ్ఛామీత్యుక్తవానస్మి।

శల్యః— తతస్తతః।

కర్ణః— తత ఉక్తోఽహం భగవతా— బ్రాహ్మణేషూపదేశం కరిష్యామి, న క్షత్రియాణామితి।

శల్యః— అస్తి ఖలు భగవతః క్షత్రియవంశ్యైః పూర్వవైరమ్। తతస్తతః।

కర్ణః— తతో నాహం క్షత్రియ ఇత్యస్త్రోపదేశం గ్రహీతుమారబ్ధః।

శల్యః— తతస్తతః।

కర్ణః— తతః కతిపయకాలాతిక్రమే కదాచిత్ ఫలమూలసమిత్కుశకుసుమాహరణాయ గతవతా గురుణా సహానుగతోఽస్మి। తతః స గురుర్వనభ్రమణపరిశ్రమాన్మదఙ్కే నిద్రావశముపగతః।

శల్యః— తతస్తతః।

కర్ణః— తతః,

కృత్తే వజ్రముఖేన నామ కృమిణా దైవాన్మమోరుద్వయే
నిద్రాచ్ఛేదభయాదసహ్యత గురోర్ధైర్యాత్ తదా వేదనా।

ఉత్థాయ క్షతజాప్లుతః స సహసా రోషానలోద్దీపితో
బుద్ధ్వా మాం చ శశాప కాలవిఫలాన్యస్త్రాణి తే సన్త్వితి॥౧౦॥

శల్యః— అహో కష్టమభిహితం తత్రభవతా।

కర్ణః— పరీక్షామహే తావదస్త్రస్య వృత్తాన్తమ్। (తథా కృత్వా) ఏతాన్యస్త్రాణి నిర్వీర్యాణీవ లక్ష్యన్తే। అపిచ,

ఇమే హి దైన్యేన నిమీలితేక్షణా
ముహుః స్ఖలన్తో వివశాస్తురఙ్గమాః।
గజాశ్చ సప్తచ్ఛదదానగన్ధినో
నివేదయన్తీవ రణే నివర్తనమ్॥౧౧॥

శఙ్ఖదున్దుభయశ్చ నిఃశబ్దాః।

శల్యః— భోః! కష్టం ఖల్విదమ్।

కర్ణః— శల్యరాజ! అలమలం విషాదేన।

హతోఽపి లభతే స్వర్గం జిత్వా తు లభతే యశః।
ఉభే బహుమతే లోకే నాస్తి నిష్ఫలతా రణే॥౧౨॥

అపిచ,

ఇమే హి యుద్ధేష్వనివర్తితాశా
హయాః సుపర్ణేన సమానవేగాః।

శ్రీమత్సు కామ్బోజకులేషు జాతా
రక్షన్త్యమీ యద్యపి రక్షితవ్యమ్॥౧౩॥

అక్షయోఽస్తు గోబ్రాహ్మణానామ్। అక్షయోఽస్తు పతివ్రతానామ్। అక్షయోఽస్తు రణేష్వపరాఙ్ముఖానాం యౌధపురుషాణామ్। అక్షయోఽస్తు మమ ప్రాప్తకాలస్య। ఏష భోః, ప్రసన్నోఽస్మి।

సమరముఖమసహ్యం పాణ్డవానాం ప్రవిశ్య
ప్రథితగుణగణాఢ్యం ధర్మరాజం చ బద్ధ్వా।
మమ శరవరవేగైరర్జునం పాతయిత్వా
వనమివ హతసింహం సుప్రవేశం కరోమి॥౧౪॥

శల్యరాజ ! యావద్ రథమారోహావః।

శల్యః— బాఢమ్।

(ఉభౌ రథారోహణం నాటయతః)

కర్ణః—శల్యరాజ ! యత్రాసావర్జునస్తత్రైవ చోద్యతాం మమ రథః।

(నేపథ్యే)

భో కర్ణ ! మహత్తరం భిక్షం యాచేమి।

కర్ణః— (ఆకర్ణ్య) అయే వీర్యవాన్ శబ్దః।

శ్రీమానేవ న కేవలం ద్విజవరో యస్మాత్ ప్రభావో మహా-
నాకర్ణ్య స్వరమస్య ధీరమధురం చిత్రార్పితాఙ్గా ఇవ।
ఉత్కర్ణస్తిమితాఞ్చితా(క్షి?క్ష)వలితగ్రీవార్పితాగ్రాననా-
స్తిష్ఠన్త్యస్వవశాఙ్గయష్టి సహసా యాన్తో మమైతే హయాః॥౧౫॥

ఆహూయతాం స విప్రః। న న। అహమేవాహ్వయామి। భగవన్ ! ఇత ఇతః।

(తతః ప్రవిశతి బ్రాహ్మణరూపేణ శక్రః)

శక్రః— భో మేఘాః ! సూర్యేణైవ నివర్త్య గచ్ఛన్తు భవన్తః। (కర్ణముపగమ్య) భో కణ్ణ! మహత్తరం భిక్ఖం యాచేమి।

కర్ణః— దృఢం ప్రీతోఽస్మి భగవన్ !

యాతః కృతార్థగణనామహమద్య లోకే
రాజేన్ద్రమౌలిమణిరఞ్జితపాదపద్మః।
విప్రేన్ద్రపాదరజసా తు పవిత్రమౌలిః
కర్ణో భవన్తమహమేష నమస్కరోమి॥౧౬॥

శక్రః— (ఆత్మగతమ్) కిన్ను ఖలు మయా వక్తవ్యమ్। యది దీర్ఘాయుర్భవేతి వక్ష్యే, దీర్ఘాయుర్భవిష్యతి। యది న వక్ష్యే, మూఢ ఇతి మాం పరిభవతి। తస్మాదుభయం పరిహృత్య కిన్ను ఖలు వక్ష్యామి। భవతు, దృష్టమ్। (ప్రకాశమ్) భో కణ్ణ ! సుయ్యే విఅ, చన్దే విఅ, హిమవన్తే విఅ, సాగళే విఅ, చిట్ఠదు దే జసో।

కర్ణః— భగవన్! కిం న వక్తవ్యం దీర్ఘాయుర్భవేతి। అథవా ఏతదేవ శోభనమ్। కుతః,

ధర్మో హి యత్నైః పురుషేణ సాధ్యో
భుజఙ్గజిహ్వాచపలా నృపశ్రియః।
తస్మాత్ ప్రజాపాలనమాత్రబుద్ధ్యా
హతేషు దేహేషు గుణా ధరన్తే॥౧౭॥

భగవన్ ! కిమిచ్ఛసి, కిమహం దదామి।

శక్రః— మహత్తరం భిక్షం యాచేమి।

కర్ణః— మహత్తరాం భిక్షాం భవతే ప్రదాస్యే। శ్రూయన్తాం మద్విభవాః,

గుణవదమృతకల్పక్షీరధారాభివర్షి
ద్విజవర ! రుచితం తే తృప్తవత్సానుపాతమ్।

తరుణమధికమర్థిప్రార్థనీయం పవిత్రం
విహితకనకశృఙ్గం గోసహస్రం దదామి॥౧౮॥

శక్రః— గోసహస్సం త్తి। ముహుత్తఅం ఖీరం పిబామి। ణేచ్ఛామి కణ్ణ ! ణేచ్ఛామి।

కర్ణః— కిం నేచ్ఛతి భగవాన్। ఇదమపి శ్రూయతాం,

రవితురగసమానం సాధనం రాజలక్ష్మ్యాః
సకలనృపతిమాన్యం మాన్యకామ్భోజజాతమ్।
సుగుణమనిలవేగం యుద్ధదృష్టాపదానం
సపది బహుసహస్రం వాజినాం తే దదామి॥౧౯॥

శక్రః— అస్స త్తి। ముహుత్తఅం ఆళుహామి। ణేచ్ఛామి కణ్ణ ! ణేచ్ఛామి।

కర్ణః— కిం నేచ్ఛతి భగవాన్। అన్యదపి శ్రూయతాం,

మదసరితకపోలం షట్పదైః సేవ్యమానం
గిరివరనిచయాభం మేఘగమ్భీరఘోషమ్।
సితనఖదశనానాం వారణానామనేకం
రిపుసమరవిమర్దం వృన్దమేతద్ దదామి॥౨౦॥

శక్రః— గఅ త్తి। ముహుత్తఅం ఆళుహామి। ణేచ్ఛామి కణ్ణ ! చ్ఛామి।

కర్ణః— కిం నేచ్ఛతి భగవాన్। అన్యదపి శ్రూయతామ్। అపర్యాప్తం కనకం దదామి।

శక్రః— గహ్విఅ గచ్ఛామి। (కిఞ్చిద్ గత్వా) ణేచ్ఛామి కణ్ణ ! ణేచ్ఛామి।

కర్ణః — తేన హి జిలా పృథివీం దదామి।

శక్రః— పుహువీఏ కిం కరిస్సం।

కర్ణః— తేన హ్యగ్నిష్టోమఫలం దదామి।

శక్రః— (ఘు) అగ్గిట్టోమఫళేణ కిం కయ్యం।

కర్ణః—తేన హి మచ్ఛిరో దదామి।

శక్రః—అవిహా అవిహా।

కర్ణః— న భేతవ్యం న భేతవ్యమ్।ప్రసీదతు భగవాన్। అన్యదపి శ్రూయతామ్।

అఙ్గైః సహైవ జనితం మమ దేహరక్షా
దేవాసురైరపి న భేద్యమిదం సహాస్త్రైః।
దేయం తథాపి కవచం సహ కుణ్డలాభ్యాం
ప్రీత్యా మయా భగవతో రుచితం యది స్యాత్॥౨౧॥

శక్రః— (సహర్షమ్) దేదు దేదు।

కర్ణః— (ఆత్మగతమ్) ఏష ఏవాస్య కామః। కిన్ను ఖల్వనేకకపటబుద్ధేః కృష్ణస్యోపాయః। సోఽపి చ భవతు। ధిగయుక్తమనుశోచితుమ్। నాస్తి సంశయః।(ప్రకాశమ్) గృహ్యతామ్।

శల్యః—అఙ్గరాజ ! న దాతవ్యం న దాతవ్యమ్।

కర్ణః— శల్యరాజ ! అలమలం వారయితుమ్। పశ్య,

శిక్షా క్షయం గచ్ఛతి కాలపర్యయాత్
సుబద్ధమూలా నిపతన్తి పాదపాః।
జలం జలస్థానగతం చ శుష్యతి
హుతం చ దత్తం చ తథైవ తిష్ఠతి॥౨౨॥

తస్మాద్ గృహ్యతామ్। (నికృత్య దదాతి)

శక్రః— (గృహీత్వా ఆత్మగతమ్) గృహీతే ఏతే। పూర్వమేవా(హమ ?)ర్జునవిజయార్థం సర్వదేవైర్యత్ సమర్థితం, తదిదానీం మయానుష్ఠితమ్। తస్మాదహమప్యైరావతమారుహ్యార్జునకర్ణయోర్యుద్ధవిశేషం పశ్యామి। (నిష్క్రాన్తః)

శల్యః— అఙ్గరాజ ! వఞ్చితః ఖలు భవాన్।

కర్ణః— కేన।

శల్యః— శక్రేణ।

కర్ణః— న ఖలు। శక్రః ఖలు మయా వఞ్చితః। కుతః,

అనేకయజ్ఞాహుతితర్పితో ద్విజైః
కిరీటిమాన్ దానవసఙ్ఘమర్దనః।
సురద్విపాస్ఫాలనకర్కశాఙ్గులి-
ర్మయా కృతార్థః ఖలు పాకశాసనః॥౨౩॥

(ప్రవిశ్య బ్రాహ్మణరూపేణ)

దేవదూతః— భోః కర్ణ ! కవచకుణ్డలగ్రహణపశ్చాత్తాపేన పురన్దరేణానుగృహీతోఽసి। పాణ్డవేష్వేకపురుషవధార్థమమోఘమస్త్రం విమలా నామ శక్తిరియం గృహ్యతామ్।

కర్ణః— ధిగ్, దత్తస్య న ప్రతిగృహ్ణామి।

దేవదూతః— నను బ్రాహ్మణవచనాద్ గృహ్యతామ్।

కర్ణః— బ్రాహ్మణవచనమితి। న మయాతిక్రాన్తపూర్వమ్। కదా లభేయ।

దేవదూతః— యదా స్మరసి తదా లభస్వ।

కర్ణః— బాఢమ్। అనుగృహీతోఽస్మి। ప్రతినివర్తతాం భవాన్।

దేవదూతః— బాఢమ్। (నిష్క్రాన్తః)

కర్ణః— శల్యరాజ! యావద్ రథమారోహావః।

శల్యః— బాఢమ్।

(రథారోహణం నాటయతః)

కర్ణః— అయే శబ్ద ఇవ శ్రూయతే। కిన్ను ఖల్విదమ్।

శఙ్ఖధ్వనిః ప్రలయసాగరఘోషతుల్యః
కృష్ణస్య వా న తు భవేత్ స తు ఫల్గునస్య।
నూనం యుధిష్ఠిరపరాజయకోపితాత్మా
పార్థః కరిష్యతి యథాబలమద్య యుద్ధమ్॥౨౪॥

శల్యరాజ! యత్రాసావర్జునః, తత్రైవ చోద్యతాం మమ రథః।

శల్యః— బాఢమ్।

(భరతవాక్యమ్)

సర్వత్ర సమ్పదః సన్తు నశ్యన్తు విపదః సదా।
రాజా రాజగుణోపేతో భూమిమేకః ప్రశాస్తు నః॥౨౫॥

(నిష్క్రాన్తౌ)

కర్ణభారమవసితమ్।

శుభం భూయాత్।

॥ శ్రీః ॥

శ్రీగణేశాయ నమః।

మహాకవిశ్రీభాసప్రణీతమ్

ఊరుభఙ్గమ్।

(నాన్ద్యన్తే తతః ప్రవిశతి సూత్రధారః)

సూత్రధారః—

భీష్మద్రోణతటాం జయద్రథజలాం గాన్ధారరాజహ్రదాం
కర్ణద్రౌణికృపోర్మినక్రమకరాం దుర్యోధనస్రోతసమ్।
తీర్ణః శత్రునదీం శరాసిసికతాం యేన ప్లవేనార్జునః
శత్రూణాం తరణేషు వః స భగవానస్తు ప్లవః కేశవః॥౧॥

ఏవమార్యమిశ్రాన్ విజ్ఞాపయామి। అయే కిన్ను ఖలు మయి విజ్ఞాపనవ్యగ్రే శబ్ద ఇవ శ్రూయతే। అఙ్గ ! పశ్యామి।

(నేపథ్యే)

ఏతే స్మో భోః ! ఏతే స్మః।

సూత్రధారః— భవతు, విజ్ఞాతమ్।

(ప్రవిశ్య)

పారిపార్శ్వకః— భావ ! కుతోనుఖల్వేతే

స్వర్గార్థమాహవముఖోద్యతగాత్రహోమా
నారాచతోమరశతైర్విషమీకృతాఙ్గాః।
మత్తద్విపేన్ద్రదశనోల్లిఖితైః శరీరై-
రన్యోన్యవీర్యనికషాః పురుషా భ్రమన్తి॥౨॥

సూత్రధారః— మా(ర్ష ? రిష !) కిం నావగచ్ఛసి। తనయశతనయశూన్యే దుర్యోధనావశేషే ధృతరాష్ట్రపక్షే, పాణ్డవజనార్దనావశిష్టే యుధిష్ఠిరపక్షే, రాజ్ఞాం శరీరసమాకీర్ణే సమన్తపఞ్చకే,

ఏతద్ రణాహతగజాశ్వనరేన్ద్రయౌధం
సఙ్కీర్ణలేఖ్యమివ చిత్రపటం ప్రవిద్ధమ్।
యుద్ధే వృకోదరసుయోధనయోః ప్రవృత్తే
యౌధా నరేన్ద్రనిధనైకగృహం ప్రవిష్టాః॥౩॥

(నిష్క్రాన్తౌ)

స్థాపనా।

(తతః ప్రవిశన్తి భటాస్త్రయః)

సర్వే— ఏతే స్మో భోః ! ఏతే స్మః।

ప్రథమః—

వైరస్యాక్క(త?థ)నం బలస్య నికషం మానప్రతిష్ఠాగృహం
యుద్ధేష్వప్సరసాం స్వయంవరసభాం శౌర్యప్రతిష్ఠాం నృణామ్।
రాజ్ఞాం పశ్చిమకాలవీరశయనం ప్రాణాగ్ని హోమక్రతుం
సమ్ప్రాప్తా రణసంజ్ఞమాశ్రమపదం రాజ్ఞాం నభఃసఙ్క్రమమ్॥౪॥

ద్వితీయః— సమ్యగ్ భవానాహ।

ఉపలవిషమా నాగేన్ద్రాణాం శరీరధరాధరా
దిశి దిశి కృతా గృధ్రావాసా హతాతిరథా రథాః।
అవనిపతయః స్వర్గం ప్రాప్తాః క్రియామరణే రణే
ప్రతిముఖమిమే తత్తత్ కృత్వా చిరం నిహతాహతాః॥౫॥

తృతీయః— ఏవమేతత్।

కరివరకరయూపో బాణవిన్యస్తదర్భో
హతగజచయనోచ్చో వైరవహ్నిప్రదీప్తః।
ధ్వజవితతవిమానః సింహనాదోచ్చమన్త్రః
పతితపశుమనుష్యః సంస్థితో యుద్ధయజ్ఞః॥౬॥

ప్రథమః— ఇదమపరం పశ్యేతాం భవన్తౌ।

ఏతే పరస్పరశరైర్హృతజీవితానాం
దేహై రణాజిరమహీం సముపాశ్రితానామ్।
కుర్వన్తి చాత్ర పిశితార్ద్రముఖా విహఙ్గా
రాజ్ఞాం శరీరశిథిలాని విభూషణాని॥౭॥

ద్వితీయః—

ప్రసక్తనారాచనిపాతపాతితః
సమగ్రయుద్ధోద్యతకల్పితో గజః।

విశీర్ణవర్మా సశరః సకార్ముకో
నృపాయుధాగారమివావసీదతి॥౮॥

తృతీయః— ఇదమపరం పశ్యేతాం భవన్తౌ।

మాల్యైర్ధ్వజాగ్రపతితైః కృతముణ్డమాలం
ర(త్నై ? త్న్యై)కసాయక(వ?ధ)రం రథినం విపన్నమ్।
జామాతరం ప్రవహణాదివ బన్ధునార్యో
హృష్టాః శివా రథముఖాదవతారయన్తి॥౯॥

సర్వే— అహోతుఖలు నిహతపతితగజతురగనరరుధిరకలిలభూమిప్రదేశస్య విక్షిప్తవర్మచర్మాతపత్రచామరతోమరశ-రకున్తకవచక(బ)న్ధాదిపర్యాకులస్య శక్తిప్రాసహాటకభిణ్డిపాలశూలముసలముద్గవరాహక-ర్ణకణయకర్పణశఙ్కుత్రాసిగదాది-భిరాయుధరాకీర్ణస్య సమన్తపఞ్చకస్య ప్రతిభయతా।

ప్రథమః— ఇహ హి,

రుధిరసరితో నిస్తీర్యన్తే హతద్విపసఙ్క్రమా
నృపతిరహితైః స్రస్తైః సూతైర్వహన్తి రథాన్ హయాః।
పతితశిరసః పూర్వాభ్యాసాద్ ద్రవన్తి కబన్ధకాః
పురుషరహితా మత్తా నాగా భ్రమన్తి యతస్తతః॥౧౦॥

ద్వితీయః— ఇదమపరం పశ్యేతాం భవన్తౌ। ఏతే,

గృధా మధూకముకులోన్నతపిఙ్గలాక్షా

దైత్యేన్ద్రకుఞ్జరనతాఙ్కుశతీక్ష్ణతుణ్డాః।
భాన్త్యమ్బరే వితతలమ్బవికీర్ణపక్షా
మాంసైః ప్రవాలరచితా ఇవ తాలవృన్తాః॥ ౧౧॥

తృతీయః—

ఏషా నిరస్తహయనాగనరేన్ద్రయౌధా
వ్యక్తీకృతా దినకరోగ్రకరైః సమన్తాత్।
నారాచకున్తశరతోమరఖఙ్గకీర్ణా
తారాగణం పతితముద్వహతీవ భూమిః॥౧౨॥

ప్రథమః— ఈదృశ్యామప్యవస్థాయామవిముక్తశోభా విరాజన్తే క్షత్రియాః। ఇహ హి,

(సత్రో ?)ద్వర్తితనేత్రషట్పదగణా తామ్రోష్ఠపత్రోత్కరా
భ్రూభేదాఞ్చితకేసరా స్వమకుటవ్యావిద్ధసంవర్తికా।
వీర్యాదిత్యవిబోధితా రణముఖే నారాచనాలోన్నతా
నిష్కమ్పా స్థలపద్మినీవ రచితా రాజ్ఞామభీతైర్ముఖైః॥౧౩॥

ద్వితీయః— ఈదృశానామపి క్షత్రియాణాం మృత్యుః ప్రభవతి। న శక్యం ఖలు విషమస్థైః పురుషై రాజబలా(దా ? ధా)నం కర్తుమ్।

తృతీయః— కిం (చి?చ) రే (భ ?) ప్రభవతి క్షత్రియాణామితి।

ప్రథమః— కః సంశయః।

ద్వితీయః— మా మా భవానేవమ్।

స్పృష్ట్వా ఖాణ్డవధూమరఞ్జితగుణం సంశప్తకోత్సాదనం
స్వర్గాక్రన్దహరం నివాతకవచప్రాణోపహారం ధనుః।

పార్థేనా (ద్ధ ?ద్య) బలాన్మహేశ్వరరణక్లేపావశిష్టైః శరై-
ర్దర్పోత్సిక్తవశా నృపా రణముఖే మృత్యోః ప్రతిగ్రాహితాః॥౧౪॥

సర్వే– అయే శబ్దః।

కిం మేఘా నినదన్తి వజ్రపతనైశ్చూర్ణీకృతాః పర్వతా
నిర్ఘాతైస్తుములస్వనప్రతిభయైః కిం దార్యతే వా మహీ।
కిం ముఞ్చత్యనిలావధూతచపలక్షుబ్ధోర్మిమాలాకులం
శబ్దం మన్దరకన్దరోదరదరీః సంహత్య వా సాగరః॥౧౫॥

భవతు, పశ్యామస్తావత్।

(సర్వే పరిక్రామన్తి)

ప్రథమః— అయే ఏతత్ ఖలు ద్రౌపదీకేశఘర్షణావమర్షితస్య పాణ్డవమధ్యమస్య భీమసేనస్య భ్రాతృశతవధక్రుద్ధస్య మహారాజదుర్యోధనస్య చ ద్వైపాయనహలాయుధకృష్ణవిదురప్రముఖానాం కురుయదుకులదైబతానాం ప్రత్యక్షం ప్రవృత్తం గదాయుద్ధమ్।

ద్వితీయః—

భీమస్యోరసి (తప్త)కాఞ్చనశిలాపీనే ప్రతిస్ఫాలితే
భిన్నే వాసవహస్తిహస్తకఠినే దుర్యోధనాంసస్థలే।
అన్యోన్యస్య భుజద్వయాన్తరతటేష్వాసజ్యమానాయుధే
యస్మింశ్చణ్డగదాభిఘాతజనితః శబ్దః సముత్తిష్ఠతి॥౧౬॥

తృతీయః— ఏష మహారాజః,

శిష్టోత్కమ్పనవల్గమానమకుటః క్రోధాధికాక్షాననః
స్థానాక్రామణవామనీకృతతనుః ప్రత్యగ్రహస్తోచ్ఛ్రయః।
యస్యైషా రిపుశోణితార్ద్రకలిలా భాత్యగ్రహస్తే గదా
కైలాసస్య గిరేరి(వోగ్రచరితాద్ధోతా?) మహేన్ద్రాశ(పి౧నిః)॥౧౭॥

ప్రథమః— ఏష సమ్ప్రహారరుధిరసిక్తాఙ్గస్తావద్ దృశ్యతాం పాణ్డవః।

నిర్భిన్నాగ్రలలాటవాన్తరుధిరో భగ్నాంసకూటద్వయః
సాన్ద్రైర్నిర్గలితప్రహారరుధిరైరార్ద్రీంకృతోరఃస్థలః।
భీమో భాతి గదాభిఘాతరుధిరక్లిన్నావగాఢవ్రణః
శైలో మేరురివైష ధాతుసలిలాసారోపదిగ్ధోపలః॥౧౮॥

ద్వితీయః—

భీమాం గదాం క్షిపతి గర్జతి వల్గమానః
శీఘ్రం భుజం హరతి తస్య కృతం భినత్తి।
చారీం గతిం ప్రచరతి ప్రహరత్యభీక్ష్ణం

సంశిక్షితో నరపతిర్బలవాంస్తు భీమః॥౧౯॥

తృతీయః— ఏష వృకోదరః,

శిరసి గురునిఖాతస్రస్తరక్తార్ద్రగాత్రో
ధరణిధరనికాశః సంయుగేష్వప్రమేయః।
ప్రవిశతి గిరిరాజో మేదినీం వజ్రదగ్ధః
శిథిలవిసృతధాతుర్హేమకూటో యథాద్రిః॥౨౦॥

ఏష గాఢప్రహారశిథిలీకృతాఙ్గం నిపతన్తం భీమసేనం దృష్ట్వా,
ఏకాగ్రాఙ్గులిఘూరితోన్నతముఖో వ్యాసః స్థితో విస్మితః

ద్వితీయః— దైన్యం యాతి యుధిష్ఠిరోఽత్ర విదురో బాష్పాకులాక్షః స్థితః।

తృతీయః— స్పృష్టం గాణ్డీవమర్జునేన గగనం కృష్ణః సముద్వీక్షతే

సర్వే— శిష్యప్రీతితయా హలం భ్రమయతే రామో రణప్రేక్షకః॥౨౧॥

ప్రథమః— ఏష మహారాజః,

వీర్యాలయో వివిధరత్నవిచిత్రమౌలి-
ర్వ్యక్తోఽభిమానవినయద్యుతిసాహసైశ్చ।
వాక్యం వదత్యుపహసన్న తు భీమ ! దీనం
వీరో నిహన్తి సమరేషు భయం త్యజేతి॥౨౨॥

ద్వితీయః— ఏష ఇదానీమపహాస్యమానం భీమసేనం దృష్ట్వా స్వమూరుమభిహత్య కామపి సంజ్ఞాం ప్రయచ్ఛతి జనార్దనః।

తృతీయః— ఏష సంజ్ఞయా సమాశ్వాసితో మారుతిః,

సంహృత్య భ్రుకుటీ లలాటవివరే స్వేదం కరేణాక్షిపన్
బాహుభ్యాం ప్రతిగృహ్య భీమవదనశ్చిత్రాఙ్గదాం స్వాం గదామ్।
పుత్రం దీనముదీక్ష్య సర్వగతినా లబ్ధ్వేవ దత్తం బలం
గర్జన్ సింహవృషేక్షణః క్షితితలాద్ భూయః సముత్తిష్ఠతి॥౨౩॥

ప్రథమః— హన్త పునః ప్రవృత్తం గదాయుద్ధమ్। అనేన హి,

భూమౌ పాణితలే నిఘృష్య తరసా బాహూ ప్రమృజ్యాధికం
సన్దష్టోష్ఠపుటేన విక్రమబలాత్ క్రోధాధికం గర్జతా।
త్యక్త్వా ధర్మఘృణాం విహాయ సమయం కృష్ణస్య సంజ్ఞాసమం
గాన్ధారీతనయస్య పాణ్డుతనయేనోర్వోర్విముక్తా గదా॥౨౪॥

సర్వే— హా ధిక్ పతితో మహారాజః।

తృతీయః— ఏష రుధిరపతనద్యోతితాఙ్గం నిపతన్తం కురురాజం దృష్ట్వా ఖముత్పతితో భగవాన్ ద్వైపాయనః। (య ఏషః ?)

హేలాసంవృతలోచనేన హలినా నేత్రోపరోధః కృతో
దృష్ట్వా క్రోధనిమీలితం హలధరం దుర్యోధనాపేక్షయా।
సమ్భ్రాన్తైః కరపఞ్జరాన్తరగతో ద్వైపాయనజ్ఞాపితో

భీమః కృష్ణకరావలమ్బితగతిర్నిర్వాహ్యతే పాణ్డవైః॥౨౫॥

ప్రథమః— అయే అయమప్యమర్షోన్మీలిత(రభసం?) లోచనో భీమసేనాపక్రమణముదీక్షమాణ ఇత ఏవాభివర్తతే భగవాన్ హలాయుధః। య ఏషః,

ప్రచలలలితమౌలిః క్రోధతామ్రాయతాక్షో
భ్రమరముఖవిదష్టాం కిఞ్చిదుత్కృష్య మాలామ్।
అసితతనువిలమ్బిస్రస్తవస్త్రానుకర్షీం
క్షితితలమవతీర్ణః పారివేషీవ చన్ద్రః॥౨౬॥

ద్వితీయః— తదాగమ్యతాం వయమపి తావన్మహారాజస్య ప్రత్యనన్తరీభవామః।

ఉభౌ— బాఢమ్। ప్రథమః కల్పః।

(నిష్క్రాన్తాః)

విష్కమ్భకః।

(తతః ప్రవిశతి బలదేవః)

బలదేవః— భో భోః పార్థివాః! న యుక్తమిదమ్।

మమ రిపుబలకాలం లాఙ్గలం లఙ్ఘయిత్వా

రణగతమతిసన్ధిం మాం చ నావేక్ష్య దర్పాత్।
రణశిరసి గదాం తాం తేన దుర్యోధనోర్వోః
కులవినయసమృద్ధ్యా పాతితః పాతయిత్వా॥౨౭॥

భో దుర్యోధన ! ముహూర్తం తావదాత్మా ధార్యతామ్।

సౌభోచ్ఛ్రిష్టముఖం మహాసురపురప్రాకారకూటాఙ్కుశం
కాలిన్దీజలదేశికం రిపుబలప్రాణోపహారార్చితమ్।
హస్తోత్క్షి(ప్త?ప్య)హలం కరోమి రుధిరస్వేదార్ద్రపాకోత్త(రం? రే)
భీమస్యోరసి యావదద్య విపులే కేదారమార్గాకులమ్॥౨౮॥

(నేపథ్యే)

ప్రసీదతు ప్రసీదతు భగవాన్ హలాయుధః।

బలదేవః— ఏవంగతోఽప్యనుగచ్ఛతి మాం తపస్వీ దుర్యోధనః। ఏషః,

శ్రీమాన్ సంయుగచన్దనేన రుధిరేణార్ద్రానులిప్తచ్ఛవి-
ర్భూసంసర్పణరేణుపాటలభుజో బాలవ్రతం గ్రాహితః।
నిర్వృత్తేఽమృతమన్థనే క్షితిధరాన్ముక్తః సురైః సాసురై-
రాకర్షన్నివ భోగమర్ణవజలే శ్రాన్తోజ్ఝితో వాసుకిః॥౨౯॥

(తతః ప్రవిశతి భగ్నోరుయుగలో దుర్యోధనః)

దుర్యోధనః— ఏష భోః !

భీమేన భిత్త్వా సమయవ్యవస్థాం
గదానిపాతక్షతజర్జరోరుః।
భూమౌ భుజాభ్యాం పరి(కర్ష ? కృష్య)మాణం
స్వం దేహమర్ధోపరతం వహామి ॥౩౦॥

ప్రసీదతు ప్రసీదతు భగవాన్ హలాయుధః।

త్వత్పాదయోర్నిపతితం పతితస్య భూమా-
వేతచ్ఛిరః ప్రథమమద్య విముఞ్చ రోషమ్।
జీవన్తు తే కురుకులస్య నివాపమేఘా
వైరం చ విగ్రహకథా చ వయం చ నష్టాః॥౩౧॥

బలదేవః— భో దుర్యోధన! ముహూర్తం తావదాత్మా ధార్యతామ్।

దుర్యోధనః— కిం భవాన్ కరిష్యతి।

బలదేవః— శ్రూయతామ్,

ఆక్షిప్తలాఙ్గలముఖోల్లిఖితైః శరీరై-
ర్నిర్దారితాంసహృదయాన్ముసలప్రహారైః।
దాస్యామి సంయుగహతాన్ సరథాశ్వనాగాన్
స్వర్గానుయాత్రపురుషాంస్తవ పాణ్డుపుత్రాన్॥౩౨॥

దుర్యోధనః— మా మా భవానేవమ్।

ప్రతిజ్ఞావసితే భీమే గతే భ్రాతృశతే దివమ్।
మయి చైవం గతే రామ ! విగ్రహః కిం కరిష్యతి ॥౩౩॥

బలదేవః— (త ?మ)త్ర్వత్యక్షం వఞ్చితో భవానిత్యుత్పన్నో మే రోషః।

దుర్యోధనః— వఞ్చిత ఇతి మాం భవాన్ మన్యతే।

బలదేవః— కః సంశయః।

దుర్యోధనః— హన్త భోః ! దత్తమూల్యా ఇవ మే ప్రాణాః। కుతః,

ఆదీప్తానలదారుణాజ్జతుగృహాద్ బుద్ధ్యాత్మనిర్వాహిణా
యుద్ధే వైశ్రవణాలయేఽచలశిలావేగ (ప్రతీసాలినా?)।
భీమేనాద్య హిడిమ్బరాక్షసపతిప్రాణప్రతిగ్రాహిణా
యద్యేవం సమవైషి మాం ఛలజితం భో రామ ! నాహం జితః ॥౩౪॥

బలదేవః— భీమసేన ఇదానీం తవ యుద్ధవఞ్చనాముత్పాద్య స్థాస్యతి।

దుర్యోధనః— కిం చాహం భీమసేనేన వఞ్చితః।

బలదేవ— అథ కేన భవానేవంవిధః కృతః।

రాజా— శ్రూయతాం,

యేనేన్ద్రస్య స పారిజాతకతరుర్మానేన తుల్యం హృతో
దివ్యం వర్షసహస్రమర్ణవజలే సుప్తశ్చ యో లీలయా।
తీవ్రాం భీమగదాం ప్రవిశ్య సహసా నిర్వ్యాజయుద్ధప్రియ-
స్తేనాహం జగతః ప్రియేణ హరిణా మృత్యోః ప్రతిగ్రాహితః॥౩౫॥

(నేపథ్యే)

ఉస్సరహ అయ్యా ! ఉస్సరహ।

బలదేవః— (విలోక్య) అయే అయమత్రభవాన్ ధృతరాష్ట్రో గాన్ధా(రీ?ర్యా)దుర్జయేనాదేశితమార్గో ఽన్తఃపురానుబన్ధః శోకాభిభూతహృదయ ఇత ఏవాభివర్తతే। య ఏషః,

వీర్యాకరః సుతశతప్రవిభక్తచక్షు-
ర్దర్పోద్యతః కనకయూపవిలమ్బబాహుః।
సృష్టో ధ్రువం త్రిదివరక్షణజాతశఙ్కై-
ర్దేవైరరాతితిమిరాఞ్జలితాడితాక్షః(?)॥౩౬॥

(తతః ప్రవిశతి ధృతరాష్ట్రో గాన్ధారీ దేవ్యౌ దుర్జయశ్చ)

ధృతరాష్ట్రః— పుత్ర ! క్వాసి।

గాన్ధారీ— పుత్తఅ ! కహిం సి।

దేవ్యౌ— మహారాఅ ! కహిం సి।

ధృతరాష్ట్రః— భోః ! కష్టమ్।

వఞ్చనానిహతం శ్రుత్వా సుతమద్యాహవే మమ।
ముఖమన్తర్గతాస్రాక్షమన్ధమన్ధతరం కృతమ్॥౩౭॥

గాన్ధారి ! కిం ధరసే।

గాన్ధారీ— జీవావిద మ్హి మన్దభాఆ।

దేవ్యౌ— మహారాజ ! మహారాఅ !।

రాజా— భోః ! కష్టమ్। యన్మమాపి స్త్రియో రుదన్తి।

పూర్వం న జానామి గదాభిఘాత-
రుజామిదానీం తు సమర్థయామి।
యన్మే ప్రకాశీకృతమూర్ధజాని
రణం ప్రవిష్టాన్యవరోధనాని॥౩౮॥

ధృతరాష్ట్రః— గాన్ధారి ! కిం దృశ్యతే దుర్యోధననామధేయః కులమానీ।

గాన్ధారీ— మహారాఅ ! ణ దిస్సది।

ధృతరాష్ట్రః— కథం న దృశ్యతే। అద్యాస్మి, యోఽహమన్వేష్టవ్యే కాలే పుత్రం న పశ్యామి। కృతాన్తహతక !

రిపుసమరవిమర్దం మానవీర్యప్రదీప్తం
సుతశతమతిధీరం వీరముత్పాద్య మా (నం ?నీ)।
ధరణితలవికీర్ణం కిం స యోగ్యో న భోక్తుం
సకృదపి ధృతరాష్ట్రః పుత్రదత్తం నివాపమ్॥౩౯॥

గాన్ధారీ— జాద! సుయోధణ ! దేహి మే పడివఅణం। పుత్తసదవిణాసదుక్ఖిదం మహారాఅం చ మన్దభాఅం।

బలదేవః— అయే ఇయమత్రభవతీ గాన్ధారీ।

యా పుత్రపౌత్రవదనేష్వకుతూహలాక్షీ
దుర్యోధనాస్తమితశోకనిపీతధైర్యా।
అస్త్రైరజస్రమధునా పతిధర్మచిహ్న-
మార్ద్రీంకృతం నయనబన్ధమిదం దధాతి॥౪౦॥

ధృతరాష్ట్రః— పుత్ర ! దుర్యోధన ! అష్టాదశాక్షౌహిణీమహారాజ ! క్వాసి।

రాజా— అద్యాస్మి మహారాజః।

ధృతరాష్ట్రః— పుత్రశతజ్యేష్ఠ ! దేహి మే ప్రతివచనమ్।

దుర్యోధనః— (అన్య) న్వదామి ఖలు వృత్తాన్తమ్। అనేన వృత్తాన్తేన వ్రీలితోఽస్మి।

ధృతరాష్ట్రః— ఏహి పుత్ర ! అభివాదయస్వ మామ్।

రాజా— అయమయమాగచ్ఛామి। (ఉత్థానం రూపయిత్వా పతతి) హా ధిక్। అయం మే ద్వితీయః ప్రహారః। కష్టం భోః !

హృతం మే భీమసేనేన గదాపాతకచగ్రహే।
సమమూరుద్వయేనాద్య గురోః పాదాభివన్దనమ్॥౪౧॥

గాన్ధారీ— ఏత్థ జాదా !।

దేవ్యౌ— అయ్యే! ఇమా హ్మ।

గాన్ధారీ— అణ్ణేసహ భత్తారం।

దేవ్యౌ— గచ్ఛామి మన్దభాఆ।

ధృతరాష్ట్రః— క ఏష భోః ! మమ వస్త్రాన్తమాకర్షన్ మార్గమాదేశయతి।

దుర్జయః— తాద ! అహం దుజ్జయో।

ధృతరాష్ట్రః— పౌత్ర ! దుర్జయ ! పితరమన్విచ్ఛ।

దుర్జయః— పరిస్సన్తో ఖు అహం।

ధృతరాష్ట్రః— గచ్ఛ, పితురఙ్కే విశ్రమయిష్యసి।

దుర్జయః— తాద ! అహం గచ్ఛామి। (ఉపసృత్య) తాద ! కర్హి సి।

రాజా—అయే అయమప్యాగతః। సర్వావస్థాయాం హృదయసన్నిహితః పుత్రస్నేహో మాం దహతి। కుతః,

దుఃఖానామనభిజ్ఞేయో మమాఙ్కశయనోచితః।
నిర్జితం దుర్జయో దృష్ట్వా కిన్ను మామభిధాస్యతి॥౪౨॥

దుర్జయః— అఅం మహారాఓ భూమీఏ ఉవవిట్ఠో।

రాజా— పుత్ర ! కిమర్థమాగతః।

దుర్జయః— తువం చిరాయసి త్తి।

రాజా— అహో అస్యామవస్థాయాం పుత్రస్నేహో హృదయం దహతి।

దుర్జయః— అహం పి ఖు దే అఙ్కే ఉవవిసామి। (అఙ్కమారోహతి)

రాజా—(నివార్య) దుర్జయ ! దుర్జయ ! భోః ! కష్టమ్।

హృదయప్రీతిజననో యో మే నేత్రోత్సవః స్వయమ్।
సోఽయం కాలవిపర్యాసాచ్చన్ద్రో వహ్నిత్వమాగతః॥౪౩॥

దుర్జయః— అజ్జ ఉవవేసం కింణిమిత్తం తువం వారేసి।

రాజా—

త్యక్త్వా పరిచితం పుత్ర ! యత్రతత్ర త్వయాస్యతామ్।
అద్యప్రభృతి నాస్తీదం పూర్వభుక్తం తవాసనమ్॥౪౪॥

దుర్జయః— కహింణుఖు మహారాఓ గమిస్సది।

రాజా— భ్రాతృశతమనుగచ్ఛామి।

దుర్జయః— మం పి తహిం ణేహి।

రాజా— గచ్ఛ పుత్ర ! వృకోదరం బ్రూహి।

దుర్జయః— ఏహి మహారాఅ ! అణ్ణేసీఅసి।

రాజా— పుత్ర ! కేన।

దుర్జయః— అస్యాఏ, అయ్యేణ, సవ్వేణ అన్తఉరేణ అ।

రాజా— గచ్ఛ పుత్ర ! నాహమాగన్తుం సమర్థః।

దుర్జయః— అహం తు ణఇస్సం।

రాజా— బాలస్త్వమసి పుత్ర !।

దుర్జయః— (పరిక్రమ్య) అయ్యా ! అఅం మహారాఓ।

దేవ్యౌ— హా హా మహారాఓ।

ధృతరాష్ట్రః— క్వాసౌ మహారాజః।

గాన్ధారీ— కహిం మే పుత్తఓ।

దుర్జయః— అఅం మహారాఓ భూమీఏ ఉవవిట్ఠో।

ధృతరాష్ట్రః— హన్త భోః ! కిమయం మహారాజః।

యః కాఞ్చనస్తమ్భసమప్రమాణో
లోకే కిలైకో వసుధాధిపేన్ద్రః।
కృతః స మే భూమిగతస్తపస్వీ
ద్వారేన్ద్రకీలార్ధసమప్రమాణః॥౪౫॥

గాన్ధారీ— జాద! సుయోధణ ! పరిస్సన్తో సి।

రాజా—భవత్యాః ఖల్వహం పుత్రః।

ధృతరాష్ట్రః—కేయం భోః ! ।

గాన్ధారీ— మహారాఅ ! అహమభీదపుత్తప్పఆఇణీ।

రాజా— అద్యోత్పన్నమివాత్మానమవగచ్ఛామి। భోస్తాత ! కిమిదానీం వైక్లబ్యేన।

ధృతరాష్ట్రః— పుత్ర ! కథం విక్లబో భవిష్యామి।

యస్య వీర్యబలోత్సిక్తం సంయుగాధ్వరదీక్షితమ్।
పూర్వం భ్రాతృశతం నష్టం త్వయ్యేకస్మిన్ హతే హతమ్॥౪౬॥

(పతతి)

రాజా— హా ధిక్। పతితోఽత్రభవాన్। తాత ! సమాశ్వాసయాత్రభవతీమ్।

ధృతరాష్ట్రః— పుత్ర ! కిమితి సమాశ్వాసయామి।

రాజా— అపరాఙ్ముఖో యుధి హత ఇతి। భోస్తాత ! శోకనిగ్రహేణ క్రియతాం మమానుగ్రహః।

త్వత్పాదమాత్రప్రణతాగ్రమౌలి -
ర్జ్వలన్తమప్యగ్నిమ్ అచిన్తయిత్వా।
యేనైవ మానేన సమం ప్రసూత-
స్తేనైవ మానేన దివం ప్రయామి॥౪౭॥

ధృతరాష్ట్రః—

వృద్ధస్య మే జీవితనిరస్పృహస్య
నిసర్గసమ్మీలితలోచనస్య।

ధృతిం నిగృహ్యాత్మని సమ్ప్రవృత్త-
స్తీవ్రః సమాక్రామతి పుత్రశోకః॥౪౮॥

బలదేవః— భోః ! కష్టమ్।

దుర్యోధననిరాశస్య నిత్యాస్తమితచక్షుషః।
న శక్నోమ్యత్రభవతః కర్తుమాత్మనివేదనామ్॥౪౯॥

రాజా— విజ్ఞాపయామ్యత్రభవతీమ్।

గాన్ధారీ— భణాహి జాద ! ।

రాజా—

నమస్కృత్య వదామి త్వాం యది పుణ్యం మయా కృతమ్।
అన్యస్యామపి జాత్యాం మే త్వమేవ జననీ భవ॥౫౦॥

గాన్ధారీ— మమ మణోరహో ఖు తుఏ భణిదో।

రాజా— మాలవి ! త్వమపి శృణు।

భిన్నా మే భ్రుకుటీ గదానిపతితై(ర్యా ? ర్వ్యా)యుద్ధకాలోత్థితై-
ర్వక్షస్యుత్పతితైః ప్రహారరుధిరైర్హారావకాశో హృతః।
పశ్యేమౌ వ్రణకాఞ్చనాఙ్గదధరౌ పర్యాప్తశోభౌ భుజౌ
భర్తా తే పరాఙ్ముఖో యుధి హతః కిం క్షత్రియే ! రోదిషి॥౫౧॥

దేవీ— బాళా ఏసా సహధమ్మచారిణీ రోదామి।

రాజా— పౌరవి ! త్వమపి శృణు।

వేదోక్తైర్వివిధైర్మఖైరభిమతైరిష్టం ధృతా బాన్ధవాః
శత్రూణాముపరి స్థితం ప్రియశ(తం న ? తాన్న) వ్యంసితాః సంశ్రితాః।
యుద్ధేఽష్టాదశవాహినీనృపతయః సన్తాపితా నిగ్రహే
మానం మానిని ! వీక్ష్య మే నహి రుదన్త్యేవంవిధానాం స్త్రియః॥౫౨ ॥

పౌరవీ— ఏక్కకిదప్పవేసణిచ్చఆ ఐ రోదామి।

రాజా— దుర్జయ ! త్వమపి శృణు।

ధృతరాష్ట్రః— గాన్ధారి ! కిన్ను ఖలు వక్ష్యతి।

గాన్ధారీ— అహం పి తం జవ్వ చిన్తేమి।

రాజా— అహమివ పాణ్డవాః శుశ్రూషయితవ్యాః, తత్రభవత్యాశ్చామ్బాయాః కున్త్యా నిర్దేశో వర్తయితవ్యః। అభిమన్యోర్జననీ ద్రౌపదీ చోభే మాతృవత్ పూజయితవ్యే। పశ్య పుత్ర !

శ్లాఘ్యశ్రీరభిమానదీప్తహృదయో దుర్యోధనో మే పితా

తుల్యేనాభిముఖం రణే హత ఇతి త్వం శోకమేవం త్యజ।

స్పృష్ట్వా చైవ యుధిష్ఠిరస్య విపులం క్షౌమాపసవ్యం భుజం

దేయం పాణ్డుసుతైస్త్వయా మమ సమం నామావసానే జలమ్॥౫౩॥

బలదేవః— అహో వైరం పశ్చాత్తాపః సంవృత్తః। అయే శబ్ద ఇవ,

సన్నాహదున్దుభినినాదవియోగమూకే

విక్షిప్తబాణకవచవ్యజనాతపత్రే।

కస్యైష కార్ముకరవో హతసూతయోధే

విభ్రాన్తవాయసగణం గగనం కరోతి॥౫౪॥

(నేపథ్యే)

దుర్యోధనేనాతతకార్ముకేణ

యో యుద్ధయజ్ఞః సహితః ప్రవిష్టః।

తమేవ భూయః ప్రవిశామ్యశూన్య-

మధ్వర్యుణా వృత్తమివాశ్వమేధమ్॥౫౫॥

బలదేవః— అయే అయం గురుపుత్రోఽశ్వత్థామేత ఏవాభివర్తతే। య ఏషః,

స్ఫుటితకమలపత్రస్పష్టవిస్తీర్ణదృష్టి
రుచిరకనకయూపవ్యాయతాలమ్బబాహుః।
సరభసమయముగ్రం కార్ముకం కర్షమాణః
సదహన ఇవ మేరుః శృఙ్గలగ్నేన్ద్రచాపః॥౫౬॥

(తతః ప్రవిశత్యశ్వత్థామా)

అశ్వత్థామా— (పూర్వోక్తమేవ పఠిత్వా) భోః !
సమరసంరమ్భోభయబలజలధిసఙ్గమసమయసముత్థితశస్త్రనకకృత్తవిగ్రహాః స్తోకావశేషాః శ్వాసానుబద్ధమన్దప్రాణాః సమరశ్లాఘినో రాజానః ! శృణ్వన్తు శృణ్వన్తు భవన్తః।

ఛలబలదలితోరుః కౌరవేన్ద్రో న చాహం
శిథిలవిఫలశస్త్రః సూతపుత్రశ్చ నాహమ్।
ఇహ తు విజయభూమౌ ద్రష్టుమద్యోద్యతాస్త్రః
సరభసమహమేకో ద్రోణపుత్రః స్థితోఽస్మి॥౫౭॥

కిమనయా మమాప్యప్రతిలాభవిజయశ్లాఘయా సమరశ్రియా। (పరిక్రమ్య) మా తావత్। మయి గురునివపనవ్యగ్రే వఞ్చితః కురుతిలకభూతః కురురాజః। క ఏతచ్ఛ్రద్ధాస్యతి। కుతః,

ఉద్యత్రాఞ్జలయో రథద్విపగతాశ్చాపద్వితీయైః కరై-
ర్యస్యైకాదశవాహినీనృపతయస్తిష్ఠన్తి వాక్యోన్ముఖాః।
భీష్మో రామశరావలీఢకవచస్తాతశ్చ యోద్ధా రణే
వ్యక్తం నిర్జిత ఏవ సోఽప్యతిరథః కాలేన దుర్యోధనః॥౫౮॥

తత్ క్వనుఖలు గతో గాన్ధారీపుత్రః। (పరిక్రమ్యావలోక్య) అయే అయమభిహతగజతురగనరరథప్రాకారమధ్యగతః సమరపయోధిపారగః కురురాజః। య ఏషః,

మౌలీనిపాతచలకేశమయూఖజాలై-

ర్గాత్రైర్గదానిపతనక్షతశోణితార్ద్రైః।

యాత్యస్తమస్తకశిలాతలసన్నివిష్టః

సన్ధ్యావగాఢ ఇవ పశ్చిమకాలసూర్యః॥౫౯॥

(ఉపసృత్య) భోః కురురాజ ! కిమిదమ్।

రాజా— గురుపుత్ర ! ఫలమపరితోషస్య।

అశ్వత్థామా— భోః కురురాజ ! సత్కారమూలమావర్జయిష్యామి।

రాజా— కిం భవాన్ కరిష్యతి।

అశ్వత్థామా— శ్రూయతాం,

యుద్ధోద్యతం గరుడపృష్ఠనివిష్టదేహం

(వష్టాష్ట?) భీమభుజముద్యతశార్ఙ్గచక్రమ్।

కృష్ణం సపాణ్డుతనయం యుధి శస్త్రజాలైః

సజ్కీర్ణలేఖ్యమివ చిత్రపటం క్షిపామి॥౬౦॥

రాజా— మా మా భవానేవమ్।

గతం ధాత్ర్యుత్సఙ్గే సకలమభిషిక్తం నృపకులం
గతః కర్ణః స్వర్గం నిపతితతనుః శన్తనుసుతః।

శతం భ్రాతౄణాం మే హతమభిముఖం సంయుగముఖే
వయం చైవమ్భూతా గురుసుత ! ధనుర్మ్ముఞ్చతు భవాన్॥౬౧॥

అశ్వత్థామా— భోః కురురాజ !

సంయుగే పాణ్డుపుత్రేణ గదాపాతకచగ్రహే।
సమమూరుద్వయేనాద్య దర్పోఽపి భవతో హృతః॥౬౨॥

రాజా— మా మైవమ్। మానశరీరా రాజానః। మానార్థమేవ మయా నిగ్రహో గృహీతః। పశ్య గురుపుత్ర !

యత్ కృష్టా కరనిగ్రహాఞ్చితకచా ద్యూతే తదా ద్రౌపదీ
యద్ బాలోఽపి హతస్తదా రణముఖే పుత్రోఽభిమన్యుః పునః।
అక్షవ్యాజజితా వనం వనమృగైర్యత్ పాణ్డవాః సంశ్రితా
నన్వల్పం మయి తైః కృతం విమృశ భో ! దర్పాహృతం దీక్షితైః॥౬౩॥

అశ్వత్థామా— సర్వథా కృతప్రతిజ్ఞోఽస్మి।

భవతా వాత్మనా చైవ వీరలోకైః శపామ్యహమ్।
నిశాసమరముత్పాద్య రణే ధక్ష్యామి పాణ్డవాన్॥౬౪॥

బలదేవః— ఏతద్ భవిష్యత్యుదాహృతం గురుపుత్రేణ।

అశ్వత్థామా— హలాయుధోఽత్రభవాన్।

ధృతరాష్ట్రః— హన్త సాక్షిమతీ ఖలు వఞ్చనా।

అశ్వత్థామా— దుర్జయ ! ఇతస్తావత్।

పితృవిక్రమదాయాద్యే రాజ్యే భుజబలార్జితే।
వినాభిషేకం రాజా త్వం విప్రోక్తైర్వచనైర్భవ॥౬౫॥

రాజా— హన్త కృతం మే హృదయానుజ్ఞాతమ్। పరిత్యజన్తి మే ప్రాణాః। ఇమేఽత్రభవన్తః శన్తనుప్రభృతయో మే పితృపితామహాః। ఏతత్ కర్ణమగ్రతః కృత్వా సముత్థితం భ్రాతృశతమ్। అయమప్యైరావతశిరోవిషక్తః కాకపక్షధరో మహేన్ద్రకరతలమవలమ్బ్య క్రుద్ధోఽభిభాషతే మామభిమన్యుః। (ఇమా) ఉర్వశ్యాదయోఽప్సరసో మామభిగతాః। ఇమే మూర్తిమన్తో మహార్ణవాః। ఏతా గఙ్గాప్రభృతయో మహానద్యః। ఏష సహస్రహంసప్రయుక్తో మాం నేతుం వీరవాహీ విమానః కాలేన ప్రేషితః। అయమయమాగచ్ఛామి। (స్వర్గే గతః)

(యవనికాస్తరణం కరోతి)

(ధృతరాష్ట్రః)—

యామ్యేష సజ్జనధనాని తపోవనాని
పుత్రప్రణాశవిఫలం హి ధిగస్తు రాజ్యమ్।

అశ్వత్థామా—

యాతోఽద్య సౌప్తికవధోద్యతబాణపాణిః
గాం పాతు నో నరపతిః శమితారిపక్షః ॥౬౬॥

(నిష్క్రాన్తాః సర్వే)

ఊరుభఙ్గమవసితమ్।

శుభం భూయాత్
